

บทที่ 4 บทสู่วัฒนไทลื้อ

ที่มาของบทสู่วัฒน

บทสู่วัฒน เป็นวรรณกรรมพื้นบ้านประเภทหนึ่งที่มีลักษณะการสืบทอดปรากฏทั้งในรูปแบบของวรรณกรรมลายลักษณ์ และวรรณกรรมมุขปาฐะควบคู่กันไป การศึกษาบทสู่วัฒนของชาวไทลื้อ ในอำเภอปัว จังหวัดน่าน ครั้งนี้ผู้วิจัยรวบรวมบทสู่วัฒนไว้ได้ทั้งหมด 29 สำนวน เป็นต้นฉบับลายลักษณ์ตัวอักษรธรรมภาษาล้านนา เขียนลงบนพับสา และสมุดฝรั่งจำนวน 17 สำนวน และจากการบันทึกเสียงจำนวน 12 สำนวน

บทสู่วัฒนของหมอมวยแต่ละท่าน ล้วนผ่านการศึกษาคัดลอกมาจากอาจารย์วัดของแต่ละหมู่บ้านเป็นหลัก ซึ่งได้คัดลอกต่อ ๆ กันมาโดยลำดับ ตั้งแต่อาจารย์วัดรุ่นก่อนๆ สืบมาถึงคนปัจจุบันนอกจากนี้ บทสู่วัฒนบางสำนวนหมอมวยบางท่านได้คัดลอกมาจากหมอมวยที่อยู่ต่างหมู่บ้าน ทั้งจากพื้นที่ใกล้เคียง และต่างอำเภอ บางรายเพื่อนฝูงหรือบุคคลที่รู้จักคุ้นเคยคัดลอกมาให้ บทสู่วัฒนที่นำมาศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีดังนี้

1. บทสู่วัฒนาค

บทสู่วัฒนาคมี 5 สำนวน เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ 2 สำนวน และวรรณกรรมมุขปาฐะ 3 สำนวน ได้แก่

1.1 บทสู่วัฒนาคจากต้นฉบับสมุดฝรั่งของนายเสน่ห์ หาญยุทธ บ้านดินตลก ตำบลศิลาแดง

1.2 บทสู่วัฒนาคจากต้นฉบับสมุดฝรั่งของนายวินัย ฑีฆาวงศ์ บ้านเฮี้ย ตำบลศิลาแดง

1.3 บทสู่วัฒนาค ประเภทมุขปาฐะ ของนายทองคำ ช่างทอง ประกอบพิธีสู่วัฒนาคที่บ้านดอนไชย หมู่ 3 ตำบลศิลาแดง เมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2544

1.4 บทสู่วัฒนาค ประเภทมุขปาฐะ ของนายเสน่ห์ หาญยุทธ ประกอบพิธีสู่วัฒนาคที่บ้านดอนไชย หมู่ 3 ตำบลศิลาแดง เมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2544

1.5 บทสู่วัฒนาค ประเภทมุขปาฐะ ของนายเสน่ห์ หาญยุทธ ประกอบพิธีสู่วัฒนาคที่บ้านดินตลก หมู่ 4 ตำบลศิลาแดง เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2544

2. บทสุขบัญญัติสามเณร

บทสุขบัญญัติสามเณรมี 5 ส่วน เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ 3 ส่วนและวรรณกรรมมุขปาฐะ 2 ส่วน ได้แก่

2.1 บทสุขบัญญัติสามเณร จากต้นฉบับสมุดฝรั่ง ของนายวินัย ฑีฆาวงศ์ บ้านเขี้ยว ตำบลศิลาแลง

2.2 บทสุขบัญญัติสามเณรจากต้นฉบับสมุดฝรั่งของนายสิทธิ ลือยศ บ้านเกิด ตำบลวรรณคร

2.3 บทสุขบัญญัติสามเณรจากต้นฉบับสมุดฝรั่ง ของนายนิเวศน์ สุทธหลวง บ้านเกิด ตำบลวรรณคร

2.4 บทสุขบัญญัติสามเณร ประเภทมุขปาฐะ ของนายสิทธิ ลือยศ ประกอบพิธีสุขบัญญัติสามเณร ที่วัดภูเก็ด หมู่ 2 ตำบลวรรณคร เมื่อวันที่ 8 มกราคม 2544

2.5 บทสุขบัญญัติสามเณร ประเภทมุขปาฐะของนายนิเวศน์ สุทธหลวง ประกอบพิธีสุขบัญญัติสามเณรที่บ้านเกิด หมู่ 2 ตำบลวรรณคร เมื่อวันที่ 29 มีนาคม 2544

3. บทสุขบัญญัติคู่บ่าวสาว

บทสุขบัญญัติคู่บ่าวสาว มี 2 ส่วน เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ 1 ส่วนและวรรณกรรมมุขปาฐะ 1 ส่วน ได้แก่

3.1 บทสุขบัญญัติคู่บ่าวสาว จากต้นฉบับสมุดฝรั่ง ของนายเสน่ห์ หาญยุทธ บ้านดินตลก ตำบลศิลาแลง

3.2 บทสุขบัญญัติคู่บ่าวสาวประเภทมุขปาฐะ ของนายเสน่ห์ หาญยุทธ ประกอบพิธีสุขบัญญัติคู่บ่าวสาวที่บ้านเขี้ยว หมู่ 1 ตำบลศิลาแลง เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2543

4. บทสุขบัญญัติบุคคลที่จะจากถิ่น

มี 1 ส่วน เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ ส่วนนายนิเวศน์ สุทธหลวง ประกอบพิธีสุขบัญญัติบุคคลที่จะจากถิ่น ที่บ้านเกิด หมู่ 2 ตำบลวรรณคร เมื่อวันที่ 8 มกราคม 2544

5. บทสุขบัญญัติคนเจ็บไข้

บทสุขบัญญัติคนเจ็บไข้มี 4 ส่วน เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ จากต้นฉบับสมุดฝรั่ง บันทึกด้วยตัวอักษรธรรมภาษาล้านนา 3 ส่วน และวรรณกรรมมุขปาฐะ 1 ส่วน ได้แก่

5.1 บทสุขบัญญัติคนเจ็บไข้ จากต้นฉบับ สมุดฝรั่งของนายวินัย ฑีฆาวงศ์ บ้านเขี้ยว ตำบลศิลาแลง

5.2 บทสุขบัญญัติคนเจ็บไข้ จากต้นฉบับสมุดฝรั่ง ของนายสิทธิ ลือยศ บ้านเกิด ตำบลวรรณคร จำนวน 2 ส่วน

5.3 บทสวดัญญคนเจ็บไข้ ประเทมฺขปาฐะของนายสิทธิ ลือยศ ประกอบพิธีสวดัญญคนเจ็บไข้ที่บ้านเกิด หมู่ 2 ตำบลวรรณคร เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน 2544

6. บทสวดัญญผู้ใหญ่บ้าน กรรมการ อาจารย์วัด

บทสวดัญญผู้ใหญ่บ้าน กรรมการ อาจารย์วัด มี 2 ส่วน เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ 1 ส่วน และวรรณกรรมมุขปาฐะ 1 ส่วน ได้แก่

6.1 บทสวดัญญผู้ใหญ่บ้าน กรรมการ อาจารย์วัด จากต้นฉบับสมุดฝรั่ง ของนายวินัย ทิฆมาวงศ์ บ้านเอี้ย ตำบลศิลาแลง

6.2 บทสวดัญญผู้ใหญ่บ้าน กรรมการ อาจารย์วัด ประเทมฺขปาฐะ ของนายอินเปลี่ยน หาญยุทธ ประกอบพิธีสวดัญญผู้ใหญ่บ้าน กรรมการ อาจารย์วัด ที่บ้านเกิด หมู่ 2 ตำบลวรรณคร เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2544

7. บทสวดัญญควาย

บทสวดัญญควายมี 6 ส่วน เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ 4 ส่วน และวรรณกรรมมุขปาฐะ 2 ส่วน ได้แก่

7.1 บทสวดัญญควายจากต้นฉบับพิสดา ของนายอินคำ พงษ์สุภา บ้านเกิด ตำบลวรรณคร

7.2 บทสวดัญญควาย จากต้นฉบับ สมุดฝรั่ง ของนายศรีวงศ์ มูลคำ บ้านเกิด ตำบลวรรณคร

7.3 บทสวดัญญควาย จากต้นฉบับสมุดฝรั่ง ของนายวินัย ทิฆมาวงศ์ บ้านเอี้ย ตำบลศิลาแลง

7.4 บทสวดัญญควาย จากต้นฉบับสมุดฝรั่ง ของนายสิทธิ ลือยศ บ้านเกิด ตำบลวรรณคร

7.5 บทสวดัญญควายประเทมฺขปาฐะ ของนายสิทธิ ลือยศ ประกอบพิธีสวดัญญควายที่บ้านเกิด หมู่ 2 ตำบลวรรณคร เมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม 2544

7.6 บทสวดัญญควายประเทมฺขปาฐะ ของนายขจร จันตระ ประกอบพิธีสวดัญญควายที่บ้านแก้ม หมู่ 4 ตำบลวรรณคร เมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม 2544

8. บทสวดัญญข้าว

บทสวดัญญข้าวมี 4 ส่วน เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ 3 ส่วน และวรรณกรรมมุขปาฐะ 1 ส่วน ได้แก่

8.1 บทสวดัญญข้าว จากต้นฉบับพิสดา ของนายอินคำ พงษ์สุภา บ้านเกิด ตำบลวรรณคร

8.2 บทสวดัญญข้าว จากต้นฉบับพิสดา ของนายทองคำ ช่างทอง บ้านดินตลก ตำบลศิลาแลง

8.3 บทสวดข้าว จากคัมภีร์สมุคฝรั่ง ของนายวินัย ฑีฆาวงค์ บ้านเฮี้ย ตำบลศิลาแลง

8.4 บทสวดข้าวประเภทมุขปาฐะ ของนายทองคำ ช่างทอง ประกอบพิธี สวดข้าวที่บ้านฝาย หมู่ 7 ตำบลศิลาแลง เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2543

สรุปข้อมูลบทสวดข้าวทั้ง 29 สำนวน จำแนกตามรูปแบบลายลักษณ์และมุขปาฐะ ได้ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 2 ข้อมูลจำนวนบทสวดข้าวไทลื้อที่นำมาศึกษา

ลำดับที่	ประเภทบทสวดข้าว	ลักษณะของวรรณกรรม		จำนวน (สำนวน)
		ลายลักษณ์ (สำนวน)	มุขปาฐะ (สำนวน)	
1.	บทสวดวนาค	2	3	5
2.	บทสวดวนาสามเณร	3	2	5
3.	บทสวดวนาคู่บ่าวสาว	1	1	2
4.	บทสวดวนาบุคคลที่จะจากถิ่น	-	1	1
5.	บทสวดวนาคนเจ็บไข้	3	1	4
6.	บทสวดวนาผู้ใหญ่บ้าน กรรมการ อาจารย์วัด	1	1	2
7.	บทสวดวนากวาย	4	2	6
8.	บทสวดข้าว	3	1	4
รวมจำนวนทั้งสิ้น		17	12	29

จากตาราง 2 จะเห็นได้ว่าไม่ปรากฏบทสวดวนาบุคคลที่จะจากถิ่นประเภทวรรณกรรมลายลักษณ์ เนื่องจากในการประกอบพิธีกรรมในสถานการณ์จริงนั้น หมอขวัญจะนำบทสวดวนาคนเจ็บไข้มาประยุกต์ใช้ โดยปรับเปลี่ยนบทเปลี่ยนบทเกริ่นนำและข้อความบางตอนให้เป็นเรื่องของการสวดวนาบุคคลที่จะจากถิ่นแทน ทั้งนี้เพราะเนื้อหาหลักของบทสวดวนาคนเจ็บไข้และบทสวดวนาบุคคลที่จะจากถิ่นคล้ายกันและใช้ร่วมกันได้

1. การจำแนกประเภทของบทสู่ขวัญ

การศึกษามบทสู่ขวัญที่ปรากฏใช้ในชุมชนไทลื้อ 3 หมู่บ้าน จากบทสู่ขวัญต้นฉบับลายลักษณ์ตัวอักษรธรรม 17 จำนวนและจากการบันทึกเสียงประเภทมุขปาฐะในพิธีสู่ขวัญ 12 จำนวนรวม 29 จำนวนนั้น เมื่อจำแนกตามลักษณะการประกอบพิธีก็จะพบว่ามีทั้งหมด 8 พิธีด้วยกัน ดังแสดงไว้ในตารางที่ 2 ทั้งนี้ทั้ง 8 พิธี สามารถจัดจำแนกกลุ่มตามโอกาสและวัตถุประสงค์ของการจัดพิธีออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่คือพิธีสู่ขวัญสำหรับบุคคล และพิธีสู่ขวัญสำหรับสัตว์และพืชในการเกษตร ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 กล่าวคือ ประเภทของพิธีสู่ขวัญมีดังนี้

1. พิธีสู่ขวัญสำหรับบุคคล

1.1 พิธีสู่ขวัญในพิธีเปลี่ยนผ่าน

1.1.1 พิธีสู่ขวัญนาค

1.1.2 พิธีสู่ขวัญสามเณร

1.1.3 พิธีสู่ขวัญคู่บ่าวสาว

1.1.4 พิธีสู่ขวัญบุคคลที่จะจากถิ่น

1.2 พิธีสู่ขวัญที่เกี่ยวกับการรักษาพยาบาล ได้แก่ พิธีสู่ขวัญคนเจ็บไข้

1.3 พิธีสู่ขวัญสำหรับบุคคลสำคัญในชุมชน ได้แก่ พิธีสู่ขวัญผู้ใหญ่บ้าน กรรมการ

อาจารย์วัด

2. พิธีสู่ขวัญสำหรับสัตว์และพืชในการเกษตร

2.1 พิธีสู่ขวัญควาย

2.2 พิธีสู่ขวัญข้าว

ต่อไปนี้จะผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงรายละเอียดของบทสู่ขวัญแต่ละประเภทในด้านโอกาสในการประกอบพิธีสู่ขวัญ วัตถุประสงค์ของพิธีสู่ขวัญและเนื้อหาของบทสู่ขวัญแต่ละประเภทตามที่ได้จำแนกไว้ข้างต้น ดังนี้

1. บทสู่ขวัญในพิธีสู่ขวัญสำหรับบุคคล

1.1 บทสู่ขวัญในพิธีเปลี่ยนผ่าน (The Rite of Passage)

1.1.1 บทสู่ขวัญนาค

โอกาสในการประกอบพิธีสู่ขวัญนาค

พิธีสู่ขวัญนาคประกอบพิธีในโอกาสที่เด็กผู้ชายมีอายุถึงวัยที่จะบรรพชาเป็นสามเณร ซึ่งนิยมบวชหลังจากเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 แล้ว ก่อนที่จะประกอบพิธีบวชเป็นสามเณรนั้นจะมีการเตรียมตัวโดยโกนผมและนุ่งห่มด้วยผ้าสีขาว เรียกว่า " นาค " ซึ่งบางคนเรียก " ลูกแก้ว "

อันมีความหมายเดียวกัน สามเณรในภาษาไทยเรียกว่า “ พระ ” หรือ “ พระน้อย ” เช่นเดียวกับ
ล้านนาทั่วไป

วัตถุประสงค์ของพิธีสู่ขวัญ

พิธีสู่ขวัญนั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้กำลังใจแก่ผู้บวชให้เกิดความอบอุ่นในบุตรสำนักถึง
พระคุณของบิดามารดาและได้แสดงความกตัญญูทวนเวทต่อบิดามารดา โดยมุ่งหวังให้บิดามารดาได้
รับอานิสงส์จากการบวช และเป็นการสั่งสอน เตือนสติให้ผู้ที่จะเปลี่ยนสถานภาพ จากฆราวาสไปสู่
สมณเพศ ว่าควรประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมอย่างไรนอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นว่าตนกำลัง
บรรพชาทำหน้าที่สืบทอดพระศาสนา อันเป็นวิถีทางที่จะช่วยให้หลุดพ้นจากวัฏสงสาร ให้ถึงซึ่ง
นิพพานดังปรากฏในบทสู่ขวัญว่า

หื้อตั้งใจว่าเอาตนเป็นมทานาวาเหล้มใหญ่กว้าง

หื้อเอาท่านจี๋ข้ามวัฏสงสาร

หื้อได้เถิงเนรพานเมืองมิ่ง

สุขล้ำยิ่งทั้งมวล

เนื้อหาของบทสู่ขวัญ

เนื้อหาของบทสู่ขวัญจะมีการระบุจำนวนเนื้อหาทั้งหมดไว้ชัดเจนว่ามี 3 ช่วงโดย
มีคำระบุช่วงที่ 2 และช่วงที่ 3 ของเนื้อหา บทสู่ขวัญจะเริ่มต้นบทสู่ขวัญด้วยการตั้งนโม 3
จบ ต่อด้วยบทพุทโธมังคะละจากนั้นเข้าสู่เนื้อหาช่วงที่ 1 กล่าวอ้างถึงวันฤกษ์ดี การถือกำเนิดของ
มนุษย์ว่าแต่ละคนเกิดมาไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับผลกรรมที่ได้สร้างสมไว้แต่ปางก่อน บรรยายให้
เห็นว่าการที่จะได้เกิดเป็นคนที่มีสมบุรณ์เป็นเรื่องยาก

ช่วงที่ 2 เนื้อเรื่องกล่าวถึง การกำเนิดแห่งรูปขันธ์ ตั้งแต่การปฏิสนธิจนกระทั่งคลอด
พรณนาความยากลำบากในการเลี้ยงดูบุตรจนเติบโตใหญ่ถึงวัยบวชเรียน ในบทนี้จะแทรกประเพณี
พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด ทั้งในส่วนของการทักและแม่ผู้ให้กำเนิด คำนิม ความเชื่อ เกี่ยวกับพิธีบวช
นาค

ช่วงที่ 3 กล่าวถึงการเตรียมเครื่องบวช เครื่องบายศรี เตรียมขันบายศรี ประดับด้วย
ดอกไม้ชนิดต่างๆ กลัวยหลายชนิด ขนมน ข้าว ตลอดจนเครื่องใช้จำเป็นต่างๆ การจัดมหรสพ
ต้อนรับขวัญ ก่อนจบเนื้อหาในช่วงที่ 1 และ 2 จะมีการบอกให้ตีฆ้องรับซึ่งมีข้อแตกต่างจากเนื้อหา
ของบทสู่ขวัญนาคของชาวอำเภอลับแลอยู่บ้าง ที่ระบุให้ตีฆ้องแต่ไม่มีการระบุช่วงในการขึ้นต้นเนื้อ
หา(คึกฤทธิ์ พันธุวิไล , 2527 น. 156)

1.1.2 บทสู่ขวัญสามเณร

โอกาสในการประกอบพิธีสู่ขวัญสามเณร

พิธีสู่ขวัญสามเณรเป็นพิธีที่หาได้ยากเพราะโอกาสที่สามเณรจะอยู่ในเพศสมณะมาจนมีอายุครบ 20 ปี พร้อมทั้งจะเปลี่ยนสถานภาพเป็นพระภิกษุนั้น ใช้นานหลายปี การประกอบพิธีสู่ขวัญสามเณรของชุมชนไทลื้อที่ทำการศึกษาค้นคว้าประกอบพิธีในโอกาสที่สามเณรได้บรรพชา มาหลายพรรษาจนกระทั่งอายุครบ 20 ปี คณะศรัทธาญาติโยมจึงพร้อมใจกันประกอบพิธีอุปสมบทให้เปลี่ยนฐานะขึ้นเป็นพระภิกษุหรือ “ตุเจ้า” (ออกเสียงว่า “ตุเจ้า”) และจัดพิธีบายศรีสู่ขวัญให้

การใช้คำเรียกสามเณรและภิกษุของชาวไทลื้อในอำเภอปัว เป็นลักษณะเดียวกับสิบสองปันนาคือ สามเณร ชาวไทลื้อสิบสองปันนาเรียก “พระ” หรือ “พระน้อย”

ถ้าเป็นภิกษุวัย 20 ถ่วงไปแล้วเรียก “ตุเจ้า” เจ้าอาวาสวัดเรียก “ตุหลวง” การอุปสมบทเรียก “ปัดตุ” ตรงกับภาษาของชาวล้านนาที่เรียกว่า “เป็ดตุ” (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2498 น. 204, 207)

วัตถุประสงค์ของพิธีสู่ขวัญ

เป็นการแสดงความยินดีที่วัดของหมู่บ้านจะได้มีพระผู้ใหญ่ผู้สืบทอดพระศาสนาเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งรูป เป็นการอวยชัยให้พร เพื่อความเป็นสิริมงคล

ในเนื้อหาของบทสู่ขวัญสามเณร กล่าวถึงบรรดาญาติโยมทั้งหลาย ได้ช่วยกันจัดเตรียมขันบายศรีประดับตกแต่งต่างๆ ดังนี้

ญาติโยมเฒ่าแก่ พ่อแม่พี่น้องเผ่าพันธุ์วงศ์
ก็พากันมาตกแต่งดาพรำพร้อมน้อมนำมา
ยังมีขันหลายรูปชชชชชชขึ้นเป็นสามแถว
ยิบ(เย็บ)นมแมวเกี้ยว(พัน)สามรอบ
ประดับด้วยดอกไม้แก้วแลหาคูดี...
เพื่อจกบายศรีท่านพระคุณเจ้าอยู่ห้อมมิไชย

จากบทสู่ขวัญข้างต้นบรรดาญาติโยมเฒ่าแก่พ่อแม่พี่น้องได้มาร่วมกันจัดขันบายศรีประดับตกแต่งอย่างสวยงาม เพื่อจะประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญให้สามเณร “อยู่ห้อมมิไชย” ให้ประสบแต่ความสุขความเจริญ มีโชคมีชัยในทุกๆ สิ่ง ปราศจากโรคภัยเคราะห์ร้ายต่างๆ

เนื้อหาของบทสู่ขวัญ

เนื้อหาจะเริ่มกล่าวถึงวันฤกษ์ดี ศรัทธาญาติโยมจึงพร้อมกันจัดเตรียมขันบายศรีนมแมวประดับตกแต่งด้วยดอกไม้ นานาชนิด แล้วกล่าวเชิญ ๓๒ ขวัญของสามเณรให้มารับเครื่องเสวย ซึ่ง

ประกอบด้วยอาหารหวานต่างๆ ตลอดจนเครื่องธูปบริวารทั้ง ๘ จากนั้นเป็นบทป้อนขวัญ โดยการป้อนกล้วย ป้อนน้ำ ต่อด้วยบทปิดเคราะห์ ผูกขวัญ

1.1.3 บทผูกขวัญคู่บ่าวสาว

โอกาสในการประกอบพิธีผูกขวัญคู่บ่าวสาว

การประกอบพิธีผูกขวัญคู่บ่าวสาวจัดขึ้นในโอกาสที่ชายหญิงได้ประกอบพิธีมงคลสมรส ซึ่งโดยปกติพิธีแต่งงานในชุมชนไทยไม่นิยมประกอบพิธีผูกขวัญคู่บ่าวสาวกันมากนัก เจ้าภาพผู้ประกอบพิธีผูกขวัญคู่บ่าวสาวมักจะเป็นบุคคลที่มีฐานะดี เป็นผู้กว้างขวางหรือเป็นบุคคลสำคัญในชุมชน เป็นผู้มีความดีมีชื่อเสียงจำนวนมาก หรือเป็นครอบครัวใหญ่ นอกจากนี้มาจากท้องถิ่นอื่น มีหน้าที่การงานมั่นคง และถือเป็นโอกาสต้อนรับสมาชิกใหม่ของชุมชน

วัตถุประสงค์ของพิธีผูกขวัญ

การผูกขวัญคู่บ่าวสาว เป็นการผูกขวัญในโอกาสที่มีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับชีวิต ดังนั้นนอกจากจะประสงค์ให้เกิดกำลังใจและความอบอุ่นใจคู่บ่าวสาวแล้วยังเป็นการเตือนสติผู้ได้รับการผูกขวัญว่ากำลังมีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับชีวิต เพื่อเข้าสู่ชีวิตอีกแบบหนึ่งให้รู้ว่าตนกำลังจะเป็นผู้ครองเรือน เป็นพ่อบ้านแม่เรือน(ประคอง นิมมานเหมินท์, 2521 : 109) นอกจากนี้ยังเป็นการให้แง่คิดในเชิงสั่งสอนสามีภรรยาให้รู้จักหน้าที่ของแต่ละฝ่ายให้ทั้งคู่รู้จักถนอมน้ำใจซึ่งกันและกัน ให้ความอดทน

เนื้อหาของบทผูกขวัญ

เนื้อหาของบทผูกขวัญคู่บ่าวสาวขึ้นต้นด้วยการมอบขันบายศรีให้คู่บ่าวสาว แล้วขึ้นโม ๓ จบ ต่อด้วยบทพุทโธมังคะละ จากนั้นขึ้นเนื้อเรื่อง กล่าวถึงวันที่ดี มีพ่อแม่พี่น้องและญาติๆ ได้จัดตกแต่งขันบายศรี ๓ ชั้นประดับด้วยดอกไม้หลายชนิด พร้อมเครื่องโภชนาหารเพื่อเอามารับขวัญ

กล่าวถึงวันฤกษ์ดีมีคู่สมรสเกิดขึ้นหลายคู่การที่คู่บ่าวสาวได้มาพบกันเนื่องมาจากบุพเพสันนิวาส มีการกล่าวอวยพร กล่าวเชิญขวัญ จากนั้นเป็นการสอนการปฏิบัติตัวของคู่บ่าวสาวเมื่อแต่งงานกันแล้ว คำสอนมีทั้งแยกสอนเฉพาะฝ่ายหญิงหรือภรรยา แยกสอนเฉพาะฝ่ายชายหรือสามีและสอนทั้งคู่ไปพร้อมๆ กันเมื่อเชิญขวัญมาครบแล้วจะเป็นบทป้อนขวัญ ประกอบด้วย การป้อนไก่ ป้อนกล้วย บทฟายน้ำ ฟายเหล้า สะเดาะเคราะห์ กระดาษโชด แล้วเป็นพิธีผูกขวัญ

การผูกขวัญ เริ่มจากผูกแขนซ้าย ขึ้นบทนมโม ๓ จบ กล่าวคำผูกแขนลงท้ายด้วยคาถาบาลีบทสัพพี จากนั้นผูกแขนขวา ขึ้นบทภาษาบาลีขุณินิมิตตัง กล่าวคำผูกแขนลงท้ายด้วยคาถาบาลีบทอายุวัฑฒะโก จากนั้นจึงมีการมอบขวัญให้คู่บ่าวสาว

1.1.4 บทสวดัญบุคคลที่จะจากถิ่น

โอกาสในการประกอบพิธีสวดัญ

การประกอบพิธีสวดัญบุคคลที่จะจากถิ่นจัดขึ้นในโอกาสที่บุคคลในครอบครัวจะเดินทางไปทำงานหรือปฏิบัติหน้าที่ในต่างจังหวัดหรือท้องถิ่นห่างไกลอื่นๆ การเดินทางไปทำงานอาจไปเพียงบุคคลใดบุคคลหนึ่งหรืออพยพโยกย้ายไปทั้งครอบครัวและไปเป็นเวลานาน ญาติพี่น้องจึงประกอบพิธีสวดัญให้กับบุคคลดังกล่าว

วัตถุประสงค์ของพิธีสวดัญ

การไปทำงานในต่างถิ่น ถือเป็นเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงในชีวิตอย่างหนึ่ง เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมที่เคยอยู่อาศัย ไปสู่สถานที่ใหม่ สภาพแวดล้อมใหม่ที่ยังไม่คุ้นเคย การประกอบพิธีสวดัญจึงมีความมุ่งหมายให้กำลังใจ ความอบอุ่นใจแก่ผู้เดินทาง ให้มีขวัญและกำลังใจที่ดี ปราศจากเคราะห์ร้ายต่างๆ และมีความปลอดภัยในการเดินทาง ให้มีความสุขมีความเจริญในหน้าที่การงาน

เนื้อหาของบทสวดัญ

ในบทเกริ่นนำ หมอขวัญเกริ่นถึงผู้รับการสวดัญที่จะจากถิ่น ให้มีความสุขกายสบายใจ ปราศจากเคราะห์ร้ายโรคภัยต่างๆ ให้การเดินทางเป็นไปโดยสวัสดิภาพ ให้ขวัญมาอยู่กับเนื้อกับตัว จากนั้นกล่าวเชิญขวัญจากที่ต่างๆ ให้มารับเครื่องเสวยที่เตรียมไว้ กล่าวบรรยายเครื่องบายศรี การประดับตกแต่งขันบายศรี กล่าวถึงเครื่องเสวยชนิดต่างๆ กล่าวเชิญ 32 ขวัญ ให้มาพร้อมกันทุกขวัญ แล้วทำการป้อนขวัญโดยการป้อนไก่แล้วต่อด้วยป้อนกล้วย จากนั้นเป็นการฟายน้ำบรรยายความพิเศษของน้ำที่นำมาให้บริโภคร่วมด้วยการฟายเหล้า กล่าวปิดเคราะห์กวาดโชคล้านๆ แล้วทำการผูกขวัญตามลำดับ

1.2 บทสวดัญที่เกี่ยวกับการรักษาพยาบาล มีเพียง 1 อย่างคือ บทสวดัญคนเจ็บไข้

โอกาสในการประกอบพิธีสวดัญคนเจ็บไข้

พิธีสวดัญคนเจ็บไข้เป็นพิธีสวดัญที่นิยมปฏิบัติมากที่สุดในสังคมไทลื้อ ตลอดจนถึงคนไทยวนในล้านนาทั่วไป การเจ็บป่วยเล็กๆ น้อยๆ จากอุบัติเหตุหรือโรคภัย สุขภาพไม่แข็งแรง การมีเหตุที่ทำให้สะดุ้งตกใจ เสียใจ ตลอดจนบุคคลที่อยู่ในระยะพักฟื้นรักษาตัวจากอาการเจ็บป่วยต่างๆ ล้วนเป็นโอกาสที่จะประกอบพิธีสวดัญคนเจ็บไข้ได้ทั้งสิ้น จึงพบเห็นการประกอบพิธีสวดัญคนเจ็บไข้เกือบทุกวัน แตกต่างจากพิธีสืบชะตาที่นิยมทำพร้อมกับพิธีสะเดาะเคราะห์เพื่อต่ออายุให้เป็นมงคล นิยมทำในบางโอกาสเช่น เนื่องในวันเกิด วันได้รับยศศักดิ์ตำแหน่ง วันขึ้นบ้านใหม่

บางครั้งเกิดเจ็บป่วย หมอเมื่อ (หมอ) ทักว่าชะตาไม่ดี ชะตาขาด จึงทำพิธีสะเดาะเคราะห์และสืบทอดอายุ เพื่อให้แคล้วคลาดจากโรคภัย(มณี พยอมยงค์, 2538 น.89 – 90)

วัตถุประสงค์ของพิธีสู่ขวัญ

บทสู่ขวัญคนเจ็บไข้ใช้ประกอบในพิธีสู่ขวัญเมื่อทุเลาจากการเจ็บป่วยหรือที่เรียกว่าเป็นพยาธิ อาจมีเหตุทำให้เกิดตกใจเสียใจ ร่างกายอ่อนเพลีย เกิดความหวั่นไหวเสียกำลังใจ การสู่ขวัญคนเจ็บไข้จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อปลอบประโลมใจให้เกิดความเข้มแข็งมีพลัง มีความอบอุ่นใจที่เกิดความอบอุ่นใจก็เพราะเห็นว่าผู้สนใจเอาใจใส่ตน (ประทอง นิมมานเหมินท์, 2521 : 108) ทำให้ผู้ป่วยมีกำลังใจต่อสู้กับโรคภัยต่างๆ ให้ทุเลาเป็นปกติได้โดยเร็ว

เนื้อหาของบทสู่ขวัญ

เนื้อหาของบทสู่ขวัญ เป็นชุดเดียวกับบทสู่ขวัญบุคคลที่จะจากถิ่น ซึ่งเป็นบทสู่ขวัญคนธรรมดาทั่วไป เพียงแต่มีการปรับเปลี่ยนเนื้อหาในช่วงเกริ่นนำให้มีความเหมาะสมกับการสู่ขวัญคนเจ็บไข้ เนื้อหาของบทสู่ขวัญขึ้นต้นด้วย นโม 3 จบ หรือบทพุทโธมังคะละ กล่าวถึงวันฤกษ์ดีสิ้นๆ แล้วกล่าวถึงการกำเนิดของคนว่าแต่ละคนเกิดมาแตกต่างกัน ความไม่เที่ยงของสังขาร แล้วกล่าวเชิญขวัญที่ไปอยู่ตามที่ต่างๆ ให้กลับคืนมาหาเจ้าของขวัญ ต่อจากนั้นจะเป็นบทป้อนขวัญประกอบด้วยป้อนไก่ หรือป้อนกล้วย ฟายน้า ฟายเหล้า ตามด้วยบทปิดเคราะห์ กวาดโชค ผูกขวัญ และบทมอบขวัญ

1.3 บทสู่ขวัญสำหรับบุคคลสำคัญในชุมชน มีเพียง 1 อย่าง คือ บทสู่ขวัญผู้ใหญ่บ้าน กรรมการ อาจารย์วัด

โอกาสในการประกอบพิธีสู่ขวัญ

ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการ อาจารย์วัด ถือเป็นบุคคลสำคัญของแต่ละหมู่บ้าน ได้ทุ่มเทเสียสละแรงกายแรงใจตลอดจนกำลังทรัพย์เพื่อพัฒนาหมู่บ้านมาโดยตลอดเมื่อปฏิบัติภาระหน้าที่มาจนครบรอบปี สมาชิกในหมู่บ้านทุกครอบครัวจะร่วมกันจัดพิธีสู่ขวัญให้กับบุคคลเหล่านี้ โดยยึดเอาช่วงเวลาเทศกาลสงกรานต์เป็นช่วงประกอบพิธีสู่ขวัญเนื่องจากสมาชิกในหมู่บ้านจะอยู่กันพร้อมหน้า และถือเป็นวาระพิเศษที่จะประกอบพิธีการวะรดน้ำคำหว่าไปพร้อมๆ กัน

วัตถุประสงค์ของพิธีสู่ขวัญ

ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน อาจารย์วัด เป็นบุคคลสำคัญในหมู่บ้าน ทำหน้าที่บริหารงาน ประสานความร่วมมือในหมู่บ้าน ทำงานอันเป็นการบริการให้ความสะดวกแก่ลูกบ้านทุกคน เมื่อครบรอบปีจึงทำพิธีบายศรีสู่ขวัญเป็นการให้กำลังใจ แสดงความขอบคุณที่เสียสละแก่ส่วนรวม

เป็นการพบปะสังสรรค์ สร้างความสามัคคีในชุมชนและอวยพรให้ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการ อาจารย์ วิศว มีความสุขปราศจากโรคภัยเคราะห์ร้ายต่างๆ

เนื้อหาของบทสู่ขวัญ

บทสู่ขวัญผู้ใหญ่บ้าน กรรมการ อาจารย์วัด มีบทเริ่มต้นกล่าวถึงโอกาสในการประกอบพิธีสู่ขวัญ บทบรรยายเครื่องบายศรี บทเชิญขวัญ ปิดเคราะห์ กวาดโชк ผูกขวัญ จนกระทั่งการมอบขวัญครบทุกขั้นตอน เนื้อหาในส่วนของบทกวาดโชкจะสอดแทรกเรื่องที่สนุกสนานคล้ายเกร็ดขบขัน เป็นการหยอกล้ออยู่บ้าง เพื่อให้งานพิธีสู่ขวัญมีความเป็นกันเอง การกวาดโชкจะเอาเรื่องใกล้ๆ ตัวมาอวยพรให้กัน เช่น

โชคประสงค์ปะ(พบ)ไล่หมู่เหล่าก็หื้อเข้ามาเนอ

โชคตัวเฒ่าได้ลอกคราบเป็นแลว(หนุ่ม)ก็หื้อเข้ามาเนอ

โชคสาวแลว(สาวรุ่น)ไล่จำปากด้าน(พูดคุย)ก็หื้อเข้ามาเนอ

โชคอยู่กับบ้านสาวน้อยเล่นมาชม ก็หื้อเข้ามาเนอ

(บทสู่ขวัญผู้ใหญ่บ้าน กรรมการ อาจารย์วัด สำนวนนายอินเปลี่ยน หาญยุทธ, 18 เมษายน 2544)

2. บทสู่ขวัญสำหรับสัตว์และพืชในการเกษตร

2.1 บทสู่ขวัญควาย

โอกาสในการประกอบพิธีสู่ขวัญควาย

การประกอบพิธีสู่ขวัญควายจัดทำขึ้น โดยเกษตรกรผู้ใช้แรงงานควายช่วยในการทำนา โดยถือเอาระยะเวลาหลังจากการปักดำข้าวกล้าเสร็จเรียบร้อยแล้วเป็นช่วงเวลาในการประกอบพิธีสู่ขวัญควาย มีการเลือกวันที่เป็นมงคลเพื่อประกอบพิธี

วัตถุประสงค์ของพิธีสู่ขวัญ

จุดมุ่งหมายสำคัญของพิธีสู่ขวัญควายนั่น เพื่อเป็นการขอขมาควายที่ตนได้ดุด่าทุบตี ข่มเหงใช้งาน และเป็นการยกย่องบุญคุณของควายที่ช่วยมนุษย์ทำนา

เนื้อหาของบทสู่ขวัญ

เนื้อหาของบทสู่ขวัญควายประกอบด้วย 2 ส่วนใหญ่ๆ คือการพรรณานาบุญคุณของควายที่ช่วยมนุษย์ทำนา และการกล่าวขอโทษขอมา ที่ได้ด่าว่าเฆี่ยนตีระหว่างการทำงาน

บทสู่ขวัญจะเริ่มด้วยการกล่าวเกริ่นนำการทำพิธีสู่ขวัญ จบแล้ว จะขึ้นต้นด้วยบทนม 3 จบ ต่อด้วยบทพุทโธมังคะสะ ในเนื้อเรื่องของบทสู่ขวัญ กล่าวถึงปู่สังขียาสั่งใส่ได้สร้างควายขึ้นมาเมื่อคนมีความจำเป็นต้องใช้แรงงานควาย จึงไปจับเอามาเลี้ยงไว้ที่บ้านดูแลอย่างดี เมื่อถึงฤดูฝนจึงใช้ควายไถนามีการดุด่าบ้างเป็นธรรมดา ขอไม่ให้ควายโกรธเคืองถือเอาเป็นบาปกรรม จาก

นั้นเป็นการเรียกเชิญขวัญควายให้มาอยู่กับตัวแล้วกล่าวป้อนขวัญ ป้อนน้ำ ป้อนเหล้า ลงท้ายด้วยคาถาอนุโมทนาวิธีบทสัพพีและบทจัดขันธปริตเป็นการอวยชัยให้พร

2.2 บทสู่ขวัญข้าว

โอกาสในการประกอบพิธีสู่ขวัญข้าว

พิธีสู่ขวัญข้าวไม่ค่อยมีปรากฏบ่อยนัก ส่วนใหญ่นิยมประกอบพิธีในปีที่มีผลผลิตข้าวได้มากเป็นพิเศษ โดยเลือกระยะเวลาในการประกอบพิธีหลังจากเสร็จสิ้นฤดูเก็บเกี่ยว นำข้าวเปลือกมาใส่ยุ้งฉางเรียบร้อยแล้ว

วัตถุประสงค์ของพิธีสู่ขวัญ

การสู่ขวัญข้าว ประกอบพิธีเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ข้าวและเจ้าของ เป็นการเน้นให้เห็นถึงคุณค่าของข้าว และเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่ข้าวตลอดไป

เนื้อหาของบทสู่ขวัญ

เนื้อหาในบทสู่ขวัญเริ่มจากการกล่าวบทประเภทสั้นๆ เป็นการเชิญครูบาอาจารย์มาร่วมเป็นพิธี กล่าวเชิญขวัญข้าวให้มาร่วมพิธีโดยพร้อมเพรียงกัน แล้วขึ้นบทบูชาพระรัตนตรัย คือ บท นะ โม 3 จบ จากนั้นกล่าวเนื้อหาตำนาน การกำเนิดข้าวตั้งแต่แม่ไก่ชื่อสุริยะมั่งคิบำเพ็ญบารมีลงมาเกิดเป็นพระพุทธรเจ้า เมื่อพระญาวิรุฬหกขลังมาเกิดได้นำเมล็ดข้าวลงมาด้วย ตอนแรกเมล็ดข้าวโตขนาด 7 กำ แล้วมีขนาดเล็กลงเรื่อยๆ กล่าวถึงยายเฒ่าผู้หนึ่งใช้ไม้ทุบเมล็ดข้าวแตกกระจัดกระจายส่วนที่ตกลงไปในน้ำกลายเป็นแม่โคสก (โพสพ) ทำให้มนุษย์เกิดความอดอยาก จนกระทั่งลูกเศรษฐีจับปลาในคำ(ปลาในสีทอง)ได้ ปลากั้ง(ลักษณะคล้ายปลาช่อน หัวสั้น แต่ตัวเล็กกว่า) จึงให้นางโคสกกลับมามีมนุษย์ดังเดิม เพื่อแลกกับชีวิตปลาในคำ จึงทำให้คนเรามีข้าวรับประทานจนปัจจุบัน จากนั้นเป็นการกล่าวเชิญ 32 ขวัญข้าว ให้มารับเครื่องเสวยต่างๆ และให้สถิตอยู่ในยุ้งในฉางต่อไป จบบทสู่ขวัญด้วยอนุโมทนาวิธีเป็นภาษาบาลีบทสัพพี

2. โครงสร้างของบทสู่ขวัญ

บทสู่ขวัญทั้ง 2 กลุ่มใหญ่ คือ บทสู่ขวัญสำหรับบุคคลและบทสู่ขวัญสำหรับสัตว์และพืชในการเกษตร มีรายละเอียดของเนื้อหาและขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมแตกต่างกัน กล่าวคือ ในกลุ่มบทสู่ขวัญสำหรับบุคคลมีการประกอบพิธีกรรม 8 ขั้นตอน ส่วนบทสู่ขวัญสำหรับสัตว์และพืชในการเกษตร มีการประกอบพิธีกรรม 5 ขั้นตอน

2.1 โครงสร้างของบทสู่ขวัญสำหรับบุคคล

จากที่ได้ศึกษาบทสู่ขวัญจากชุมชนไทลื้อ 3 หมู่บ้านพบว่าเนื้อหาของบทสู่ขวัญในพิธีสู่ขวัญสำหรับบุคคลแต่ละสำนวนมีโครงสร้างทั้งหมด 8 บทย่อย ได้แก่

1. บทขึ้นต้นหรืออารัมภบท
2. บทบรรยายเรื่องราวบาศรี
3. บทเชิญขวัญ
4. บทป้อนขวัญ
5. บทปิดเคราะห์
6. บทกวาดโชค
7. บทผูกขวัญ
8. บทมอบขวัญให้เจ้าของขวัญ

1. บทขึ้นต้นหรืออารัมภบท

บทขึ้นต้นส่วนใหญ่จะเป็นการเกริ่นนำถึงโอกาสในการประกอบพิธีสู่ขวัญ มีการกล่าวอ้างถึงวันอันเป็นมงคล และนิยมขึ้นต้นบทสู่ขวัญด้วยบทบูชาพระรัตนตรัย บทนม อาจต่อยด้วยบทพุทธโฆมังคะละ

ตัวอย่าง

สาธุดีหะ อังขในวันนี้ ก็หากเป็นวันดี ดิถีอันประเสริฐ ล้ำเลิศยิ่งเท่าวันและยามทั้งหลายบัดนี้หมายมีพ่อแม่และญาติพี่น้องชุกชุมชุกคน ก็ได้ตกแต่งแปลงพร้อมน้อมนำมายังมีขันบาศรีทั้งหลายมวลฝูงนี้ เพื่อจักมาทำการบาศรีให้อูถุทั้งสอง ตั้งแต่นี้ไปเบื้องหน้า ขอให้อูได้อยู่ดีมีสุข มีโชคมีลาภลภาวะสการ ขอให้อูมีอายุหมั่นขวัญขึ้น จ้มแต่เดอ

นโมตัสสะ ภควโต อรหโต สัมมา สัมพุทฺธสสะ

นโมตัสสะ ภควโต อรหโต สัมมา สัมพุทฺธสสะ

นโมตัสสะ ภควโต อรหโต สัมมา สัมพุทฺธสสะ

(บทสู่ขวัญคู่บ่าวสาว สำนักนายเสนห์ หาญยุทธ, 4 ธันวาคม 2543)

นโมตัสสะ ภควโต อรหโต สัมมา สัมพุทฺธสสะ

นโมตัสสะ ภควโต อรหโต สัมมา สัมพุทฺธสสะ

นโมตัสสะ ภควโต อรหโต สัมมา สัมพุทฺธสสะ

สรี สวัสดิ์ อังขในวันนี้ ก็หากเป็นวันดี เป็นสรีวันใส เปนวันเบิกเสียดาบได้เล่า เชียงคาน เป็นมงคลการอันเข้มกล้า ไส่สองฟ้าจากกังวล บัดนี้หมายมีตัวลูกหลานแลพี่น้อง ทุกแห่งห้องต่าง ๆ นานา ทุกทิศสาทุก 4 ด้าน ห่มหมู่เผ่าพันธุ์พงศ์

(บทสู่ขวัญบุคคลที่จะจากถิ่น สำนักนายนิเวศน์ สุทธหลวง บ้านเกิด ตำบลวรนคร)

2. บทบรรยายเครื่องบายศรี

ขันบายศรีที่ใช้ในพิธีสู่ขวัญมีหลายลักษณะมีบายศรี 5 ชั้น บายศรี 3 ชั้น และบายศรีธรรมดา ประดับตกแต่งด้วยดอกไม้ รูปเทียนต่าง ๆ บทบรรยายเครื่องบายศรีส่วนใหญ่จะกล่าวถึงดอกไม้หลากหลายชนิดตลอดจนเครื่องเสวย เครื่องใช้ประกอบพิธีต่าง ๆ ตัวอย่าง

เข้างีบ (เขียบ) ไบศรี (บายศรี) เรียงรอบ ไหญ่น้อยถอดถึงปลาย
ประดับบายตั้งหมั้น มี 5 ชั้นแก่นดงาม รูปเทียนตาม (จุด) มีมาก
ตามทางนาคแลมลา ทั้งบุปผาดวงดอก มีทั้งเข้าดอกศิลาไล (ของกิน)
ดอกดวงใดหอมหื่น รสเข้มข้นป่วนรสเร้า มีทั้งดอกเค็ดเค้า (คัตเค้า) หนามขอ
ดอกขังพอ (หางนกยูง) สองสิ่ง ซ้อนห้อยยงพองบาน.....

(บทสู่ขวัญนาค สำนักนายวินัย ทัฬหาวงศ์ บ้านเขี้ย ตำบลศิลาแลง)

บัดนี้หมายมี สัทธาญาติโยมเฒ่าแก่ พ่อแม่พี่น้องเผ่าพันธุ์วงศ์ ก็พากันมาตกแต่งดา
พร้าพร้อม น้อมนำมายังมีขัน หลายรูปชชซ้อนกันขึ้นเป็นสามแถวยิบ (เขียบ) นมแมวเกี้ยว
(พัน) สามรอบ ประดับด้วยดอกไม้แก้ว....

.... มีทั้งผ้าเอกแลสังฆา สบงหนาผืนวิเศษ มีทั้งผ้าพาดเทศ แลกำพล (ผ้าขนสัตว์) มี
ทั้งสลิ (ฟูก) แลบาตรธรรมชาติแลบาตรลังกา หากเป็นเครื่องประดับกายาแห่งเจ้า มีทั้งไม้
เท้าและหนังจัมมจัน (แผ่นหนังใช้ปูลาด) มีทั้งจวนจันท์ และน้ำส้มป่อย มีทั้งน้ำอ้อย
และน้ำตาล สัพพะเครื่องภาหวานอันใด ก็มีหนี้ (นี้) พร้อมเลี้ยง (หมด) มีทั้งหมากเมียง
แลบุรี (บุหรี่) มีทั้งกัตตริ กล้วยดิบ....

(บทสู่ขวัญสามเณร สำนักนายสิทธ์ ลือยศ บ้านเกิด ตำบลวรรณคร)

3. บทเชิญขวัญ

เป็นคำกล่าวเรียกสามสิบสองขวัญของคน ของควาย ของข้าว ที่อาจหลงไปอยู่ตามที่
ต่างๆ หรือตกอยู่ในที่อันตราย ทั้งในเมืองมนุษย์ สวรรค์ เมืองบาดาล ทวีปทั้งสี่ ให้กลับคืนมาอยู่
กับผู้เป็นเจ้าของขวัญ คำลงท้ายในการเน้นย้ำให้ขวัญทั้งหลายกลับมาได้แก่ “ก็หื้อมา” หรือ “ก็ขอ
นิมนต์มา” โดยเลือกใช้ตามสถานภาพของเจ้าของขวัญ ตัวอย่าง

32 ขวัญพระชินบุตรเจ้าไปอยู่ชั้นฟ้า ชื่อตาวะตังสาก็ขอนิมนต์มา

32 ขวัญเจ้าไปอยู่แถม (กับ) นาคาคุดนาคก็หื้อมา

ขวัญเจ้าไปทุกข์ยากด้วยอันแสงหากิน ในเหนือหน้าแผ่นดิน

แลสายสินธุ์อากาศที่ห้วยหาดแลเหวผา ทั้งอรัญญาป่าไม้

ผู้ข้าขอนบขาบ (กราบ) ไหว้ ขอนิมนต์มา

32 ขวัญเจ้าไปอยู่ที่มหาสมุทรคงคาที่ยาวย่านกว้าง ก็ขอห้อมมา
 ขวัญเจ้าไปเสพสร้างป่าไม้กว้างแถมฝน ก็ห้อมมา
 ขวัญเจ้าไปอยู่ที่มะนาวริพล (นารีผล) หน่วย (ผล) ใหญ่ ใจใฝ่ห้อยแห่งทิพย์พระยาธร
 ก็ห้อมมา ขวัญเจ้าไปอยู่ที่ระสี(ถาบี) จรเดินล่า ที่เถื่อนป่ากว้าง ที่ช้างตัวขาว ก็ห้อมมา
 32 ขวัญเจ้าพระชินบุตรไปอยู่แถมเดือนดาวยังฟ้าที่หมู่ผ้า (เมฆ) ไหลวน ก็ห้อมมา
 เตะตึงสารระภูตา 32 ขวัญท่านเจ้า อย่าไปอยู่คงหนาเถื่อนถ้ำ ที่ย่านน้ำวังปลา ก็ห้อมมา
 (บทสวดขวัญสามเณร จำนวนนายสิทธิ ลือยศ บ้านเกิด ตำบลวรรณคร)

32 ขวัญเจ้าจูงมามา มีทั้งขวัญหัวแลขวัญตา ขวัญโลมหน้าผาก ทั้งขวัญปากและขวัญ
 ค้างมาเทอะนาย มาทั้งขวัญหลังและขวัญไหล่ ขวัญแผ่ใจคอ มาทั้งขวัญแวนอู่แห่งมาทั้ง
 ขวัญแค้นแลหางไกว มาทั้งขวัญนมสอสีเต้า มาอยู่กับเจ้า อย่างมน (หม่น) หมองใจ
 (บทสวดขวัญควาย จำนวน นายอินคำ พงษ์สุภา บ้านเกิด ตำบลวรรณคร)

4. บทป้อนขวัญ

การป้อนขวัญ คือ การป้อนเครื่องเสวยต่างๆ ให้แก่ขวัญหลังจากที่เชิญขวัญมาอยู่ครบ
 พร้อมทุกขวัญแล้ว การป้อนขวัญมีหลายลักษณะ ทั้งป้อนอาหารประกอบด้วยข้าวเหนียว ไข่ต้ม
 หรือกล้วยสุก ป้อนเครื่องดื่ม ได้แก่ ป้อนน้ำ ป้อนเหล้า การป้อนอาหารเรียกว่า “จ้ำยัก” ป้อน
 เครื่องดื่ม เรียกว่า “ฟาย” คือ ฟายน้ำ ฟายเหล้า อุดม รุ่งเรืองศรี (2532) ได้ให้ความหมายของคำ
 ศัพท์เหล่านี้ ไว้ว่า

จ้ำ / ก / กดลง, ประทับโดยใช้กำลัง ถ้าสัมผัสจิ้มหรือแตะใช้คำว่า จิ (น.251)

ยัก / ก / ยัก – ทิ่มแทงด้วยของแหลม เช่น ยักหน่อ – ใช้ของแหลมอย่างขมแน่นแทง
 หน่อไม้ และกรีดให้เป็นริ้วเล็กๆ เพื่อปรุงอาหาร (น. 779)

จ้ำยักจึงหมายถึง กิริยาที่หมอขวัญปั้นข้าวเหนียวเป็นคำๆ นำไปกดที่เนื้อไข่ต้ม หรือ
 กล้วยสุกแล้วใช้เล็บนิ้วหัวแม่มือหยิกหรือแทงเอาเนื้อไข่ เนื้อกล้วย ให้ติดมากับคำข้าวแต่ละคำใน
 การป้อนขวัญ

ฟาย/ ก.1 / ตัก กวาด เช็ด เช่นเอามือฟายน้ำตา (น.698)

ฟายน้ำ ฟายเหล้า จึงหมายถึงกิริยาที่หมอขวัญเอาใบพลูจุ่มลงในน้ำดื่ม หรือเหล้า
 แล้วเอาไปพรมลงบนอาหารหรือเครื่องป้อนขวัญที่ป้อนใส่ไว้ในกระทงใบตอง

พิธีสวดขวัญที่ใช้ไข่ต้มเป็นเครื่องเสวย หมอขวัญจะท่องบทสวดขวัญที่กล่าวถึงความพิเศษ
 ของไข่ที่นำมาให้ขวัญบริโภค แต่ถ้าเครื่องเสวยเป็นกล้วย หมอขวัญก็จะท่องบทสวดขวัญที่กล่าวถึง
 กล้วยชนิดต่างๆ กล่าวถึงสรรพคุณ ความพิเศษของกล้วยที่นำมาให้ขวัญบริโภค และ “จ้ำยัก” ไป
 ตามบทสวดขวัญนั้นๆ ในกรณีที่เจ้าภาพจัดเตรียมเครื่องเสวยที่มีทั้งไข่ต้มและกล้วยสุก ในบายศรี

ชุดเดียวกัน หมอขวัญก็จะทำการป้อนทีละอย่าง โดยป้อนไวก่อนแล้วต่อด้วยป้อนกล้วย มีการใช้
บทป้อนขวัญทั้ง 2 ประเภทควบคู่กันไป

หลังจากการป้อนอาหารหรือ “จ้ำยัก” เสร็จแล้ว หมอขวัญจะ “ฟายน้ำ” ให้ขวัญได้ดื่มน้ำ และ “ฟายเหล้า” แล้วต่อด้วยของบริโภครื่นๆ
ตัวอย่าง

ป้อนข้าว (จ้ำยัก)

ขอลงเชิญมาทั้งขวัญหัวเข่าและขวัญขา ขวัญจักษุตาทั้งคู่ ก็ขอหื้อมาพราพร้อม
จูงจักมาเสวย มาจมเจย (ชมเชย) ของไขว่ (เครื่องเซ่น) ไก่กุ่มนี้หากงามดี มีทั้งข้าวสาธิตขาวอ่อน
กินล้า (อร่อย) บัดนี้ผู้ข้าจักปิด (ปลิด) เป็นคำ (คำ) ไว้ท่า (รอ) สามสิบสองขวัญแห่งสองเชื้อเจ้า
จูงจักอยู่ท่า (รอ) คาเกิน (เตรียมกิน) อย่าหลอ (เหลือ) จูงจักมากินลงคอ อย่าเว้น ขอหื้อหก (วิ่ง) วิ่ง
เด่นรีบเร็วมา กู่เข้ากู่ขวัญก่อนเดอ

หยาดฟายน้ำ

สามสิบสองขวัญแห่งเจ้ามากินเข้าแล้ว จูงจักมากินยังน้ำ อันนี้น้ำใสก็มาใส เย็น
ก็มาเย็นเลิศแล้ว หากเป็นน้ำบ่อแก้ว ชื่อว่ารัตนะเชิงชิน อันมีในหินสระใหญ่ หากเป็นน้ำใจไข
พระยาอินทร์ แม้ว่าคุณคละผู้ใด ได้กินน้ำอันนี้แล้ว ย่อมจักหายจาก พยาธิโรค น้ำนันนี้ หาก
เป็นน้ำพระพุทธานุประเสริฐ ดนล้าเลิศเจียงคาน

ฟายเหล้า

สามสิบสองขวัญแห่งเจ้ามากินเข้ากับน้ำแล้ว จูงจักมากินยังน้ำเหล้าน้ำยา จูงจักมา
กินทั้งน้ำสุราขึ้นเขม อันไหลจากเหล้ม (เล่ม) ไหลจีนไหลลงหลกใส่ขวดแก้ว ตกลงแล้วเขาก็เอามา
ถอก (เท) ใส่แปง (จอก) เงินดา (เงินตรา) เหล้าอันนี้หนา ลำหวานปานดั่งน้ำอ้อย หากเป็นเหล้าน้ำ
อ้อยหยาดลงมาเมื่อหั่วที (แต่แรก) กินหื้อมีฤทธิ์อองจ กินหื้อมีโชคลาภปรากฏ กินหื้อมียศอาถรร
ชา ใ้ร่มฟ้า เขาก็มาดุสกลเสน (สรรเสริญ) บัดนี้ผู้ข้าขอลงเชิญสามสิบสองขวัญ แห่งสองเชื้อเจ้า
จูงจักมากินยังน้ำเหล้า จินเจยบาน (ชื่นเชยบาน) ก่อนเดอ

(บทสู่ขวัญบ่าวสาว สำนักนายเสน่ห์ หาญยุทธ, 4 ธันวาคม 2543)

5. บทปิดเคราะห์

บทปิดเคราะห์คือคำกล่าวปิดเสนียดจัญไร ภัยอันตรายและสิ่งอัปมงคลทั้งหลายให้พ้น
ไปจากตัวผู้เป็นเจ้าของขวัญไม่ให้มาใกล้กรายอีกต่อไปเพื่อความของบทปิดเคราะห์ที่ใช้ในบทสู่
ขวัญไทลื้อที่เกี่ยวกับคน มีความคล้ายคลึงกัน จะเป็นการปิดเคราะห์อันเกิดจากความเจ็บป่วย การ
เดินทาง การทำมาหากิน การถูกสัตว์ร้ายหรือผีกระทำ ให้ออกไปจากตัว ให้พ้นไปตามดาวเคราะห์

ทั้ง 9 ดวงอันได้แก่ พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระอังคาร พระพุธ พระพฤหัสบดี พระศุกร์ พระเสาร์ พระราหู และพระเกตุ ความเชื่อในเรื่องการสะเดาะเคราะห์ให้พ้นจากความโชคร้าย ปิดเป่าเคราะห์ร้ายให้กลายเป็นดีมักนิยมทำเมื่อคนใดคนหนึ่งเจ็บป่วยหรือมีอาภพเหตุร้ายประการใด(จินตนา มัชฌมบุรุษ ,2530:3)

ตัวอย่าง

สัพพะละ สัพพะทา สัพพะโรคาอุบาท สัพพะพยาธินธาราย
 เเคราะห์พาวายเจ็บไข้ เเคราะห์จีไ้ไร้แรงมี เเคราะห์หัวปีถูกทิ่ม
 เเคราะห์เป็นหลิม (ลิม) หลั่งไหลมา
 ก็หือตกไปตาม พระอาทิตย์อันไกลแสนชอก (เจต, แดน, ขอบ)
 หือตกไปตาม พระจันทร์อันอยู่นอกจักรวาล
 หือตกไปตาม พระอังคารที่ฟ้าเลี้ยง (หมด) แผ่นดินสุด
 หือตกไปตาม พระพุธที่คงสงัด
 หือตกไปตาม พระศิว (พฤหัสบดี) ที่คอยดงเย็นมืดเส้า (มืดหม่น)
 หือตกไปตาม พระศุกร์นาคา แหล่งหล้าชอกฟ้า(ขอบฟ้า)อุดรโ
 หือตกไปตาม พระราหูท้องเหี้ยม ขงเขตค้ำเมืองไอศวร
 สัพพะเคราะห์ร้ายทั้งมวลก็หือตกไปตามน้ำคงคาแม่ใหญ่กว้าง
 หือตกไปตามท่าทางสมุทรสาคร โอมสัพพะละ โอมสัพพะลก โอมสัพพะถอน
 ตกไปรอดแห่งห้องมหาอวิจิ สิบปีอย่าใกล้ ไข้ร้อนเนื้ออย่ามาทัน
 สัพพะอันตรายา วินาสันตฺเต
 (บทสวดวิญญาค ล้านวนนายวินัย ทีฆาวงศ์ บ้านเขี้ย ตำบลศิลาแลง)

6. บทกวาดโชค

บทกวาดโชคเป็นการกล่าวขอให้โชคต่าง ๆ ที่ได้ประสงค์ไว้ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเจ้าของขวัญขอให้โชคเหล่านั้นเข้ามาหาผู้รับการสวดขวัญ เนื้อหาของบทกวาดโชคบางครั้งก็ไม่ได้ถือเป็นเรื่องจริงจังแต่อย่างใด อาจเป็นการกล่าวหยอกล้อธรรมดาก็ได้

ตัวอย่าง

โอมสัพพะโชค โอมสัพพะชัย อันใดดีดินานาต่างต่าง
 โชคปากช่างจาหวาน ก็หือเข้ามาในวันนี้เอน
 โชคบุญทานชาติแล้ว ก็หือเข้ามาในวันนี้เอน
 โชคได้แก้วเกิดกับดุง ก็หือเข้ามาในวันนี้เอน
 โชคได้ประสงค์มีมาก ก็หือเข้ามาในวันนี้เอน

โชคได้เป็นนักปราชญ์เป็นที่นับถือ ก็หื้อเข้ามาในวันนี้เนอ
 โชคท่านทั้งหลายยอมมอบบ่อน้อมไหว้ ก็หื้อเข้ามาในวันนี้เนอ
 โชคได้แต่งหย่อง ผ้าเนื้อแลบสีทอง ก็หื้อเข้ามาในวันนี้เนอ
 โชคได้นอนเตียงของอันใหญ่ ก็หื้อเข้ามาในวันนี้เนอ
 โชคได้สอบไล่ได้ใบกมลคุณหาร ก็หื้อเข้ามาในวันนี้เนอ

(บทสู่ขวัญสามเณร จำนวนนายนิเวศน์ สุทธหลวง บ้านเกิด ตำบลวรรณคร)

7. บทผูกขวัญ

การผูกขวัญมีชื่อเรียกต่างกันไปหลายอย่าง เช่น ผูกแขน มัดแขน ผูกข้อมือ มัดมือ มัดข้อมือ ผูกมือ ผูกข้อต่อแขน ล้วนแต่มีความหมายอย่างเดียวกัน หมายถึง การที่หมอขวัญเอาด้ายดิบ (ฝ้าย, นิยมเรียกว่า “ฝ้ายมัดแขน”) ผูกข้อมือให้ผู้รับการสู่ขวัญ คำมัดมือที่ปรากฏในบทผูกขวัญบางสำนวนจะพรรณนาถึงความพิเศษของเส้นด้ายที่นำมาผูกข้อมือว่าได้มาจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่น เทวดา พระยานาค สามารถบันดาลให้เกิดความเป็นสิริมงคลต่อเจ้าของขวัญ บทผูกขวัญประกอบด้วยบทผูกแขน(ข้อมือ)ซ้าย และบทผูกแขน(ข้อมือ)ขวา การผูกขวัญจะเริ่มผูกที่แขนซ้ายก่อนและตามด้วยผูกแขนขวา

ตัวอย่าง

ผูกแขน (ข้อมือ) ซ้าย

ศรีสวัสดิ์ อุดมโยกเนิงนอง เงินคำทองไว้ จักผูกมือแขนซ้ายเจ้าไว้ เป็นมงคละวุฒิ
 เกิดกับตนอุดม ขวัญเจ้าอย่าไปชมป่าไม้ ขวัญเจ้าอย่าไปทุกข์ยากไร้อั่วล่าหากิน ขวัญเจ้าอย่าไป
 เทียววินอยู่ยอมหญ้า ขวัญเจ้าอย่าไปเที่ยวท่องค้าที่เมิงผี ขวัญเจ้ามาหลับดินนอนคืออยู่ห้อง ประเทศ
 ท้องที่นอนตน เรินมงคลหลังหลวงใหญ่กว้างอันพอแหล่งช้างราชพังพาย สุขสบายคุ้มเถ้า อายุเจ้า
 จุ่งพอร้อยปีพันปี สมบัติเรามิบไร มีทั้งเล่มเสื้อแลแสงผ้า ขวัญเจ้าจุ่งจำนำเอาคำข้าไว้แล้วขวัญเจ้าจุ่ง
 อยู่ที่นี่มาก่อนเทอะ

ผูกแขน (ข้อมือ) ขวา

ศรีสวัสดิ์ ศรีวันขึ้น วันถูกพื้นนันทา จักผูกมือเบิ่งขวาแห่งเจ้า หื้อขวัญเจ้ามาติดัง
 เก่า หื้อมาหมั้นมาเล่ากันจน ฝ้ายมงคลเส้นวิเศษฝ้ายขาวเทศบริสุทธิ์ คนมนุษย์เขาหากบริโภคน คน
 ในโลกเขาหากท้อแพง จักผูกแก้วแลแสงก็ว่าจักหื้อหมั้น ยาวบ่สั้นพอประหมาน จักผูกช้างพาสาร
 ก็ว่าจักหื้ออยู่ จักผูกจัวควายร้ายลูก็ว่าจักหื้อหน จักผูกแขนคนก็ว่าหื้อหายพยาธิ ฝ้ายเส้นนี้หนา หาก
 เป็นนาคบ่วงบาศ หากได้มาแต่เมิงตกลีลา มา จักผูกแขนขวาแห่งเจ้า หื้อขวัญเจ้าอยู่ที่นี่มาก่อนเทอะ

(บทสู่ขวัญคนเจ็บไข้ จำนวนนายวินัย ที่ฆวางค์ บ้านเสี้ย ตำบลศิลาแดง)

8. บทมอบขวัญ

การมอบขวัญจะกระทำ 2 ครั้ง โดยครั้งแรกอยู่ในขั้นตอนของการเริ่มพิธีสู่ขวัญ และมอบขวัญอีกครั้งเมื่อเสร็จพิธี การมอบขวัญหลังเสร็จพิธีสู่ขวัญเป็นการกล่าวมอบขวัญทุก ๆ ขวัญที่ได้เชิญมาให้ขวัญเหล่านั้นมาอยู่กับเจ้าของขวัญ การมอบขวัญนอกจากจะมอบหมายให้กับเจ้าของขวัญโดยตรงแล้ว หมอขวัญบางท่านยังทำการมอบขวัญกับยาหม้อหนึ่ง หรือยานางคำ อันหมายถึงผีที่อยู่รักษาหม้อรองไหข้าวที่ใช้หนึ่งข้าวเหนียว(ปกติหม้อหนึ่งจะเป็นสี่คำเพราะ โคนเขม่าควันไฟอยู่ทุกวัน)ซึ่งถือว่าเป็นผีรักษาบ้านเรือน บทมอบขวัญเป็นการกล่าวโดยใช้ปฏิภาณไหวพริบของหมอขวัญพลิกแพลงไปตามสถานการณ์ไม่มีบทที่เป็นลายลักษณ์ ส่วนใหญ่จะกล่าวในลักษณะการอวยชัยให้พร

ตัวอย่าง

เออสามสิบสองขวัญเจ้ามาคู่ขวัญ ตั้งแต่ไปหื้อหักษากายา เนื้อตัว หัวคิง หื้อกุ่มหื้อกวม สิบป้ออย่าไปทีอื่น หมิ่นป้ออย่าไปทีไหน หื้อมาหักษาตนตัว...หื้อกุ่มหื้อกวมจิมเทอะ

เอครัวไปมออย่าหม้อหนึ่ง

เออ ยาหม้อหนึ่งเป็นเจ้าเก็บเข้ากำขวัญเฮนหลังนี้แล้ว เป็นมาซื้ออย่าไปขาย เป็นมาขออย่าไปหื้อ ฮักษาเข้าขวัญลูกหลานอยู่ดีมีสุขจิมเทอะ

(บทสู่ขวัญคนเจ็บไข้ สำนักวนายสิทธิ์ ลือยศ บ้านเกิด ตำบลวรรณคร)

การสู่ขวัญพ่อผู้ใหญ่บ้าน กรรมการผู้ช่วยก็ได้สำเร็จบรมวลแล้ว บัดนี้จะได้มอบขวัญไว้กับตนกับตัว ขอหื้อได้อยู่ดีมีสุข ท่านผู้ใหญ่บ้านก็ขอหื้อเจริญในหน้าที่กิจการม ท่านกำนันก็ขอหื้อเจริญในหน้าที่และปกครอง ท่านอาจารย์ก็ขอหื้อมีอายุ วรรณะ สุขะ ทุกท่านด้วยเทอญ สาธุ

(บทสู่ขวัญผู้ใหญ่บ้าน กรรมการ อาจารย์วัด สำนักวนายอินเปลี่ยน หาญยุทธ, 18 เมษายน 2544)

ขั้นตอนของบทสู่ขวัญทั้ง 8 ขั้นตอนนี้สามารถปรับเปลี่ยนและใช้ร่วมกันได้เช่นบทกวาดโชค สามารถกล่าวรวมไว้กับบทปิดเคราะห์ก็ได้ บทผูกขวัญแต่ละประเภทสามารถใช้ร่วมกันได้ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการใช้ของหมอขวัญ ให้เหมาะสมกับโอกาสและสถานการณ์

บทสู่ขวัญสำหรับบุคคลได้แก่ บทสู่ขวัญนาค บทสู่ขวัญสามเณร บทสู่ขวัญคู่บ่าวสาว บทสู่ขวัญบุคคลที่จะไปทำงานในต่างถิ่น บทสู่ขวัญคนเจ็บไข้และบทสู่ขวัญผู้ใหญ่บ้าน กรรมการอาจารย์วัด มีทั้งหมด 19 สำนักวน เป็นประเภทลายลักษณ์ 10 สำนักวนและประเภทมุขปาฐะ 9 สำนักวน เมื่อพิจารณาโครงสร้างตามลำดับขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรม 8 ขั้นตอน ปรากฏตามตาราง 3 และตาราง 4 ดังนี้

ตาราง 3 เปรียบเทียบโครงสร้างบทสุขบัญญัติสำหรับบุคคลประเภทลายลักษณ์

เนื้อหา	ประเภทลายลักษณ์											รวม 10 สำนวน
	นาถ		บ/ส	เจ็บไข้			ผู้ใหญ่	สามเณร				
	1	2	1	1	2	3	1	1	2	3		
1. บทขึ้นต้นหรืออรัญบท	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	10
2. บทบรรยายเครื่องบายศรี	/	/	/	-	-	-	/	/	/	/	/	7
3. บทเชิญขวัญ	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	10
4. บทป้อนขวัญ	/	/	-	/	/	/	/	/	/	/	/	9
5. บทปิดเคราะห์	/	/	-	/	/	/	/	/	/	/	/	9
6. บทกวาดโชค	/	/	-	-	-	-	/	/	-	/	/	5
7. บทผูกขวัญ	/	/	-	/	/	/	/	-	/	--	/	7
8. บทมอบขวัญ	-	-	-	/	/	-	-	-	/	/	/	3

จากตาราง 3 นี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์บทสุขบัญญัติของชุมชนไทลื้อประเภทลายลักษณ์จากบทสุขบัญญัติจำนวน 10 สำนวน เนื้อหา โครงสร้างของบทสุขบัญญัติตามที่ได้กำหนดให้เป็นโครงสร้างหลัก 8 ขั้นตอน โดยถือเอาเกณฑ์ว่าแต่ละขั้นตอนต้องมีจำนวนบทสุขบัญญัติตั้งแต่ 8 สำนวนขึ้นไปคือมีค่าเฉลี่ยประมาณร้อยละ 80 จึงจะถือว่าเป็นโครงสร้างได้ ขั้นตอนดังกล่าวมี 4 ขั้นตอนได้แก่ บทขึ้นต้นหรืออรัญบท บทเชิญขวัญ บทป้อนขวัญ และบทปิดเคราะห์ซึ่งถือเป็นโครงสร้างหลักของบทสุขบัญญัติประเภทข้อมูลลายลักษณ์ โดยมีขั้นตอนของบทมอบขวัญปรากฏน้อยที่สุด มีเพียง 3 สำนวน ซึ่งมีค่าเฉลี่ยประมาณร้อยละ 30 เท่านั้น สาเหตุเนื่องจากบทมอบขวัญเป็นการใช้ปฏิภาณไหวพริบในแต่ละสถานการณ์ของหมอขวัญซึ่งมีการปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดจึงไม่นิยมบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร

ตาราง 4 เปรียบเทียบโครงสร้างบทส่วขวัญสำหรับบุคคลประเภทมุขปาฐะ

เนื้อหา	ประเภทมุขปาฐะ									รวม 9สำนวน
	นาค			บ/ส	ต่างถิ่น	เจ็บไข้	ผู้ใหญ่	สามเณร		
	1	2	3	1	1	1	1	1	2	
1. บทขึ้นต้นหรืออรัญภพ	/	/	/	/	/	/	/	/	/	9
2. บทบรรยายเครื่องบายศรี	/	/	/	/	/	/	/	/	/	9
3. บทเชิญขวัญ	/	/	/	/	/	/	/	/	/	9
4. บทป้อนขวัญ	/	/	/	/	/	/	/	/	/	9
5. บทปิดเคราะห์	/	/	/	/	/	/	/	/	/	9
6. บทกวาดโชค	/	/	/	/	-	/	/	/	/	8
7. บทผูกขวัญ	/	/	/	/	/	/	/	/	/	9
8. บทมอบขวัญ	/	/	/	/	/	/	/	/	/	9

จากตาราง 4 เป็นการศึกษาวิเคราะห์บทส่วขวัญของชุมชนไทลื้อประเภทมุขปาฐะ จากบทส่วขวัญจำนวน 9 สำนวน ใช้เกณฑ์เดียวกับตาราง 3 โครงสร้างของบทส่วขวัญที่ได้มี 8 ขั้นตอน โดยถือเกณฑ์ต้องมี 8 สำนวนขึ้นไป จากตาราง 4 นี้ เป็นหลักสังเกตได้ว่า เฉพาะบทส่วขวัญที่ใช้สำหรับบุคคลทุกประเภท จะมีโครงสร้างครบเกือบทุกขั้นตอน ยกเว้นบทกวาดโชค เพราะในสถานการณ์จริงนั้นบางครั้งหมอขวัญอาจจะข้ามขั้นตอนนี้ไป เนื่องจากข้อจำกัดบางประการ เช่น ความเร่งรีบ หรือต้องทำพิธีให้บุคคลหลายคน โครงสร้างของบทส่วขวัญสำหรับบุคคลที่ศึกษาจึงมีข้อสังเกตหลายประการ

บทส่วขวัญสำหรับบุคคล

จากการเปรียบเทียบโครงสร้างบทส่วขวัญสำหรับบุคคลสำนวนลายลักษณ์ในตาราง 3 กับสำนวนมุขปาฐะในตาราง 4 ได้ข้อสรุปดังนี้

1. โครงสร้างหลักของบทส่วขวัญไทลื้อทุกสำนวนประกอบไปด้วย 4 บทหลักคือ บทขึ้นต้นหรืออรัญภพ บทบรรยายเครื่องบายศรี บทเชิญขวัญ และบทป้อนขวัญ
2. บทกวาดโชค และบทมอบขวัญไม่ค่อยปรากฏในข้อมูลประเภทลายลักษณ์ แต่ในการประกอบพิธีในสถานการณ์จริง หมอขวัญจะใช้ประสบการณ์ปฏิบัติทางไหวพริบ กล่าวท่อนบทส่วขวัญเหล่านั้นได้ครบขั้นตอน
3. บทปิดเคราะห์และบทผูกขวัญในสถานการณ์จริง ตามข้อมูลมุขปาฐะนั้นเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญสำหรับการส่วขวัญให้กับบุคคลทุกประเภท ถือเป็นโครงสร้างหลักได้เช่นกัน

4. ในบทส่วขวัญสำหรับบุคคลที่จะไปทำงานในต่างถิ่นไม่ปรากฏบทกวาดโชค ทั้งนี้ เนื่องจากในการประกอบพิธีส่วขวัญในสถานการณ์จริง หมอขวัญจะรวมบทกวาดโชคไว้ในบทปิดเคราะห์ ขณะประกอบพิธีปิดเคราะห์หมอขวัญจะแทรกคำกวาดโชคไปพร้อมกัน

5. โดยสรุปบทส่วขวัญสำหรับบุคคล ในการประกอบพิธีจริงจะมีโครงสร้างครบ 8 ขั้นตอน

2.2 โครงสร้างของบทส่วขวัญสำหรับสัตว์และพืชในการเกษตร

บทส่วขวัญสำหรับสัตว์และพืช เป็นบทส่วขวัญที่เกี่ยวกับการเกษตรกรรม ได้แก่ บทส่วขวัญควายและบทส่วขวัญข้าวมีทั้งหมด 10 ส่วนวนเป็นประเภทลายลักษณ์ 7 ส่วนวนและประเภท मुखปาฐะ 3 ส่วนวน เมื่อพิจารณาโครงสร้างตามลำดับขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรม 5 ขั้นตอน ปรากฏตามตาราง 5 ดังนี้

ตาราง 5 เปรียบเทียบโครงสร้างบทส่วขวัญสำหรับสัตว์และพืชในการเกษตร

เนื้อหา	ประเภทลายลักษณ์							รวม 7 จำนวน	ประเภท मुख ปาฐะ			รวม 3 จำนวน
	ควาย				ข้าว				ควาย		ข้าว	
	1	2	3	4	1	2	3		1	2	1	
1. บทขึ้นต้นหรืออารัมภบท	/	/	/	/	/	/	/	7	/	/	/	3
2. บทบรรยายเครื่องบายศรี	/	/	/	/	/	/	/	7	/	/	/	3
3. บทเชิญขวัญ	/	/	/	/	/	/	/	7	/	/	/	3
4. บทป้อนขวัญ	/	/	/	/	-	-	/	5	/	/	/	3
5 บทมอบขวัญ	-	-	-	-	-	-	-	-	/	/	/	3

จากตาราง 5 จะเห็นได้ชัดเจนว่าโครงสร้างหลักของบทส่วขวัญประเภทลายลักษณ์มี 4 ขั้นตอนได้แก่ บทขึ้นต้นหรืออารัมภบท บทบรรยายเครื่องบายศรี บทเชิญขวัญและบทป้อนขวัญ บทส่วขวัญประเภท मुखปาฐะมีโครงสร้างหลัก 5 ขั้นตอนได้แก่ บทขึ้นต้นหรืออารัมภบท บทบรรยายเครื่องบายศรี บทเชิญขวัญ บทป้อนขวัญและบทมอบขวัญ ขั้นตอนที่ไม่ปรากฏในโครงสร้างของบทส่วขวัญที่เกี่ยวกับการเกษตรกรรมได้แก่ บทปิดเคราะห์ บทกวาดโชค และบทผูกขวัญ

ซึ่งขั้นตอนเหล่านี้มีใช้ในการประกอบพิธีสู่ขวัญสำหรับบุคคลเท่านั้น ข้อสังเกตเกี่ยวกับโครงสร้างของบทสู่ขวัญสำหรับสัตว์และพืชในการเกษตรมีหลายประการ

บทสู่ขวัญสำหรับสัตว์และพืชในการเกษตร

จากการเปรียบเทียบโครงสร้างบทสู่ขวัญสำหรับสัตว์และพืชในการเกษตรกรรมทั้งประเภทลายลักษณ์และประเภทยมุขปาฐะในตาราง 5 ได้ข้อสรุปดังนี้

1. โครงสร้างหลักของบทสู่ขวัญประกอบไปด้วย 4 บทหลักคือ บทขึ้นต้นหรืออารัมภบท บทบรรยายเรื่องราวภัยพิบัติ บทเชิญขวัญ และบทป้อนขวัญ
2. บทมอบขวัญมีปรากฏเฉพาะในบทสู่ขวัญประเภทยมุขปาฐะ
3. บทสู่ขวัญที่เกี่ยวกับการเกษตรกรรมจะไม่กล่าวถึงบทปิดเคราะห์ บทกวาดโชค และบทผูกขวัญทั้งนี้เพราะเนื้อหาของบทปิดเคราะห์ บทกวาดโชค และบทผูกขวัญเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในชีวิตประจำวันของบุคคลทั่ว ๆ ไป เนื้อหาของบทผูกขวัญยังแบ่งขั้นตอนของการผูกแขนซ้ายและผูกแขนขวาไว้อย่างชัดเจน จึงไม่นำมาใช้ในบทสู่ขวัญสำหรับพืชและสัตว์

4. โดยสรุปบทสู่ขวัญสำหรับพืชและสัตว์ในการเกษตรกรรม ในขั้นตอนการประกอบพิธีจริงนั้นจะมีโครงสร้างครบ 5 ขั้นตอน

ข้อเปรียบเทียบระหว่างข้อมูลลายลักษณ์กับข้อมูลมุขปาฐะ

1. ข้อมูลลายลักษณ์ เป็นเพียงแบบแผนสำหรับหมอขวัญ ใช้เป็นแนวทางหรือคู่มือในการประกอบพิธีสู่ขวัญเท่านั้น จึงไม่ได้ระบุนรายละเอียดปลีกย่อยให้ครบทุกประเด็น มีกล่าวถึงเพียงหัวข้อสั้นๆ เท่านั้น ข้อมูลลายลักษณ์ที่ขาดหายไปเหล่านี้จะปรากฏเพิ่มเติมในรูปของข้อมูลมุขปาฐะในการประกอบพิธีจริง โดยหมอขวัญจะใช้ปฏิภาณไหวพริบกเล่าเพิ่มเติม และปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสถานการณ์เหล่านั้น สำหรับบทสู่ขวัญคู่บ่าวสาวไม่ปรากฏบทป้อนขวัญ บทปิดเคราะห์ บทกวาดโชค บทผูกขวัญ บทมอบขวัญ เนื่องจากเป็นบทสู่ขวัญประเภทลายลักษณ์เพียงสำนวนเดียว และหมอขวัญผู้ประกอบพิธีมีเพียงท่านเดียว เป็นอาจารย์วัดที่มีความชำนาญในการประกอบพิธีสู่ขวัญทุกประเภท สามารถนำขั้นตอนจากบทสู่ขวัญอื่นๆ มาประยุกต์ใช้ได้อย่างถูกต้องครบขั้นตอน

2. ข้อมูลมุขปาฐะจะไม่มีคะแนนแน่นอนตายตัวมีเนื้อหาแตกต่างกันไป ในการประกอบพิธีแต่ละครั้ง สภาพแวดล้อมของงานพิธีแต่ละแห่งอาจเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้หมอขวัญมีแรงจูงใจในการแสดงออก หรืออาจเป็นข้อจำกัดทำให้ไม่สามารถแสดงออกได้เต็มที่ จึงต้องตัดทอนเนื้อหาของบทสู่ขวัญบางส่วนออกไป ข้อมูลมุขปาฐะที่ได้จึงมีความแตกต่างกัน สภาพแวดล้อมของงานพิธีที่เป็นข้อจำกัดสำหรับหมอขวัญ เช่น สถานที่คับแคบ ผู้คนแออัด งบประมาณหมอขวัญ หากมีผู้คนบางตาทำให้ขาดความกระตือรือร้นสิ่งอื่น ๆ ที่มีผลต่อการถ่ายทอดเนื้อหาบทสู่ขวัญประเภทยมุขปาฐะเช่น สภาพอากาศร้อนอบอ้าว หรือฝนตกลมแรง เจ้าภาพกำชับเรื่องเวลาเพราะ

ต้องรีบเดินทาง อุปกรณ์เครื่องเสียงเครื่องอำนวยความสะดวกในการประกอบพิธีเกิดความขัดข้องมี
ปัญหา

3. รูปแบบของบทสູ່ขัວขวัญของชาวไทลื้อ อำเภอบัว จังหวัดน่าน

3.1 รูปแบบคำประพันธ์

จากผลงานการศึกษาวิเคราะห์บทสູ່ขัວขวัญเท่าที่ผ่านมาพบว่าบทสູ່ขัວขวัญโดยทั่วไปนิยม
แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร่ายดังเช่นที่ ประคอง นิมมานเหมินท์ (2521:112) ได้กล่าวไว้ว่า
ถ้อยคำที่ใช้เรียกขวัญมักคล้องจองกัน บางบทมีลักษณะเป็นร่ายโบราณบางบทเป็นร่ายยาวจำนวน
คำในวรรคไม่แน่นอน ก็กฤทธิ พันธุ์ไธ(2527:251)กล่าวถึงลักษณะคำประพันธ์ที่ใช้ในวรรณกรรม
บทสູ່ขัວขวัญจากอำเภอลับแลว่ามี 2 ชนิด คือ แต่งด้วยรูปแบบร่ายเป็นส่วนใหญ่ มีพบแต่งด้วยรูป
แบบกลอนเฉพาะในบทสູ່ขัວขวัญภาค ชาคริต อนันทราวัน(2538 : 53) ก็ได้กล่าวถึงบทสູ່ขัວขวัญที่จังหวัด
เลยว่ามีลักษณะร่ายโบราณประพันธ์อยู่ในบางวรรค มีการสัมผัสระหว่างวรรคและสัมผัส
พยัญชนะภายในวรรค นอกจากนี้ อีราตี ไตลังคะ(2525 : 55)ได้ให้ข้อสรุปจากการศึกษาพัฒนาการ
ของร่ายไว้ว่า ร่ายน่าจะมีพื้นฐานมาจากการพูดจากคล้องจองกันของภาษาไทย แสดงถึงลักษณะการ
สร้างคำประพันธ์แบบง่ายที่สุดโดยการให้คำสุดท้ายของวรรคหน้าส่งสัมผัสไปยังวรรคต่อไปจนจบ
เนื้อความ

รูปแบบคำประพันธ์ของบทสູ່ขัວขวัญของชาวไทลื้ออำเภอบัวที่ศึกษารั้ครั้งนี้มีลักษณะเป็น
ร่ายมีร้อยแก้วแทรกอยู่ในบางวรรค ลักษณะรูปแบบของร่ายที่ปรากฏในบทสູ່ขัວขวัญคือ จำนวนคำ
ในแต่ละวรรคไม่แน่นอน ส่วนใหญ่มีตั้งแต่ 5 คำขึ้นไป และมีสัมผัสเชื่อมระหว่างวรรค โดยคำสุดท้าย
ของวรรคหน้าจะส่งสัมผัสไปยังคำใดคำหนึ่งของวรรคต่อไปจนจบเนื้อความ และมักลงท้ายบท
สູ່ขัວขวัญว่า ก่อนเทอะ , จิมเทอะ , ก่อนแล , แด่เทอญ

การแทรกร้อยแก้วในบทสູ່ขัວขวัญนั้น จะแทรกไว้ในลักษณะของคำสร้อย ในแต่ละวรรค
ซึ่งอาจจะแทรกด้วยคำ กลุ่มคำ หรือประโยค จนทำให้จำนวนคำในบางวรรคมีมากกว่า 5 คำ
จนดูเหมือนประโยคคำพูดธรรมดา แต่หากพิจารณาแยกกลุ่มคำเหล่านี้ออกมาและจัดวรรคให้เหมาะสม
สม ลักษณะคำประพันธ์ของบทสູ່ขัວขวัญ ยังคงมีรูปแบบของร่ายเป็นหลักอยู่เสมอ

3.1.1 จำนวนคำในวรรค

บทสູ່ขัວขวัญแต่ละวรรค มีจำนวนคำไม่แน่นอน บางวรรคอาจมีกลุ่มคำที่เป็นคำสร้อย
ปนอยู่ ดังนั้นการอ่านบทสູ່ขัວขวัญจะต้องมีการจัดจังหวะ จัดวรรคในการอ่านให้เหมาะสม โดยทั่วไป
แล้ว บทสູ່ขัວขวัญไทลื้อแต่ละวรรค จะมีจำนวนคำประมาณ 5 คำ และไม่ตายตัว ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างบทสวดที่มีวรรคละ 5 คำ

พระมารดาหน่อเหน้า	รักลูกเต้าหอบแผ่
เกาะกอดแขนงนอนกล่อม	ชมชะหม่อมจอมขวัญ
ทาจันทร์มันนวลได้	นอนแอบใกล้แผ่กิน

(บทสวดวิญญาณาคำนวนนายวินัย ที่ฆราวาส บ้านเฮี้ย ตำบลศิลาแดง)

ตัวอย่างบทสวดที่มีจำนวนคำในวรรคอาจเกิน 5 คำ

อัน ๑ เจ้าอย่าได้เหลื้นหมากสักกาแลแทนพ่าย	หมากรุกย้ายลวดพันพัน
อัน ๑ เจ้าอย่าได้เหลื้นการพนันชนไก่	วิ่งวกไล่ชนควาย
คนหมู่หลวงหลายพากันแฉ่ว	เหลื้นมะแก้วแลแทงโป
เจ้าอย่าได้นับพาโลเดินสอ	

(บทสวดวิญญาณาคำนวนนายเสนห์ หาญยุทธ , 8 เมษายน 2544)

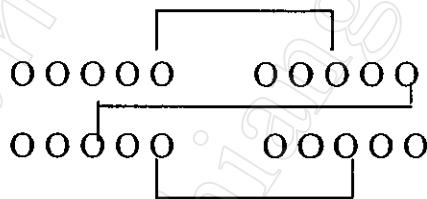
นอกจากในแต่ละวรรคจะมีจำนวนคำครบ 5 คำ หรือเกินกว่า 5 คำแล้วยังมีการส่งสัมผัสระหว่างวรรคโดยตลอด

ตัวอย่างการส่งสัมผัสของบทสวดที่มีจำนวนคำวรรคละ 5 คำ

ผิวเมื่อยค้อยผายผัน	เต็มค้ำกันเยาะสร้าง
ปากบ่อ้างผิดเถียง	อยู่พร้อมเพรียงชมชื่น

(บทสวดวิญญาณาคำนวนนายเสนห์ หาญยุทธ บ้านต้นดก ตำบลศิลาแดง)

เขียนเป็นแผนผังการสัมผัสสระได้ดังนี้

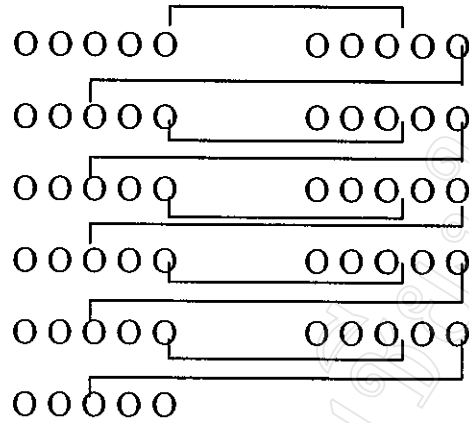

ดั่งไม้ใหญ่ลุกขา	โรงผาลาดวงดอก
กิ่งก้านออกใบงาม	โรงตุ้งตามคำ
ฝูงสัตว์ล่าหากิน	เป็นอาจิมแผ่ไฟ
มีลูกใหญ่กินหวาน	มีรสหวานอ่อย
ฝูงสัตว์พ่อยบินตอม	ลูกบ่หอมส้มฝาด
หล่อนขวันอยาดตกดิน	

(บทสวดวิญญาณาคำนวนนายวินัย ที่ฆราวาส บ้านเฮี้ย ตำบลศิลาแดง)

เป็นการเปรียบเทียบว่าคนเราเหมือนต้นไม้ใหญ่ออกไป ดอก ผล สวยงามเป็นที่หา
กินของฝูงสัตว์ต่าง ๆ (ลูกขา = รุกขา, โรง = ทรง ในที่นี้สะกดตามต้นฉบับ)

เขียนเป็นแผนผังการสัมผัสสระได้ดังนี้

ตัวอย่างการส่งสัมผัสของบทสุภาษิตที่มีจำนวนคำเกินวรรคละ 5 คำ

มีทั้งไม้เท้าแลหน้างามขัน

มีทั้งจวนจันทน์และน้ำส้มป่อย

มีทั้งน้ำอ้อยแลน้ำตาล

ศัพท์เครื่องภาหวนอันใดก็มีหนี่ง่าพร้อมเสียง

มีทั้งหมากเหมี้ยงแลบุรี

มีทั้งกัตตริกกล้วยดิบ

ลูกปลีบ กินหวาน

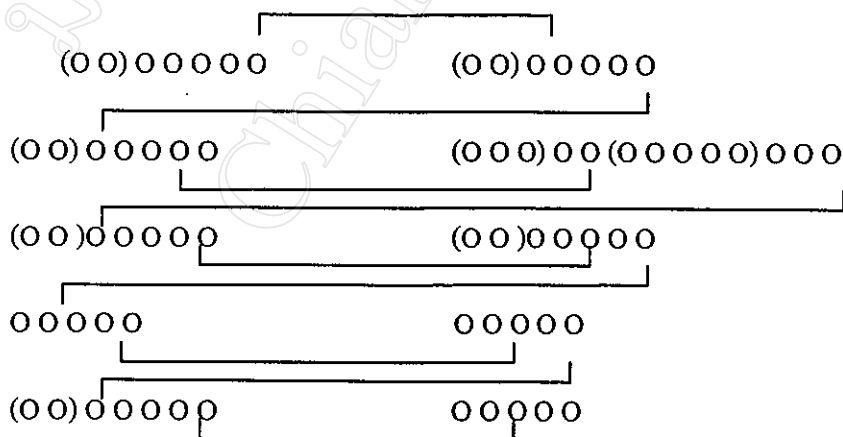
เลี้ยงส่งสารคนใหญ่

มีทั้งกล้วยไข่แก้วกินลำ

กล้วยดิบคำแลกล้วยส้ม

(บทสุภาษิตสามเณร จำนวนนายนิเวศน์ สุทรหลวง , 29 มีนาคม 2544)

แผนผังการสัมผัสสระ

3.1.2 . การแทรกร้อยแก้ว

การแทรกร้อยแก้วในบทสູ່ขຽງจะแทรกไว้ท้ายวรรคด้วยประโยคบรรยายธรรมคาเป็น
การขยายความ ให้รายละเอียดของบทสູ່ขຽງที่กล่าวถึง เช่น

เป็นวันผาบนะข้าเล็กแลศตรู	เป็นวันมูท่อนอ้วน
หมดปลอดล้วนบมีภัย	บมีโรคาใดมาถูกต้อง
ฝูงหมู່พ่อแม่อาวอาพี่น้อง	(จึงพากันมาสู่ขຽງหื้อเจ้าทั้งสองเพื่อหื้อเป็นคู่
เล่าผิวเมียคำรักคำแพงสองเจ้าบ่หื้อหายเสียสังสักสิ่ง)	

(บทสູ່ขຽງคู่บ่าวสาว สำนวนนายเสน่ห์ หาญยุทธ บ้านดินตก ตำบลศิลาแลง)

เป็นวันดีอันประเสริฐ	ล้ำเลิศยิ่งกว่าวันแลยามทั้งหลาย
บัดนี้หมายมีพ่อแม่	เถ้าแก่แลพ้อออกเม่ออก(สัทธาพี่น้องชูไห่น้อยอิงชาย)

(บทสູ່ขຽງสามเณร สำนวนนายสิทธิ์ ลือยศ บ้านเกิด ตำบลวรรณคร)

หยิบบายศรีเรียงรอบ	ใหญ่ร้อยถอดถึงปลาย
ประดับยายตั้งหมั้น	มีสามชั้นแก่นดงาม
รูปเทียนตามมีมาก	ตามเทียนหางนาคแลมาลา
มีทั้งบุปผามาสดาดวงดอกไม้	(เดิมเพื่อว่าจักมาเรียกขຽງพระภิกษุสามเณรเจ้าในวันนี้
ยามนี้แท้ดีหลี)	

(บทสູ່ขຽງสามเณร สำนวนนายนิเวศน์ สุทรหลวง บ้านเกิด ตำบลวรรณคร)

ขຽງเข้าทั้งหลายอันอยู่คอกฟ้าขาวเขียว	ขອງชักชวนมาบิดเป็นเกลียวเป็นลำเข้ามาสู่
มาอยู่มากินยังเข้าของที่มีอยู่	(ยังยั้งยั้งแย่งเข้าหื้อให้พร้อมเสี้ยงคู่เข้าคู่ขຽງ
ก่อนเทอ)	

(บทสູ່ขຽງข้าว สำนวนนายวินัย ฑีฆาวงศ์ บ้านเฮีย ตำบลศิลาแลง)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่าการแทรกร้อยแก้วในบทสູ່ขຽງเป็นสิ่งจำเป็นเพราะทำให้
บทสູ່ขຽງมีความหมายสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

3.1.3. การใช้กลวิธีซ้ำคำหรือซ้ำความ

การซ้ำคำหรือซ้ำความในบทสູ່ขຽງเพื่เน้นย้ำความหมายหรือก่อให้เกิดสุนทรียภาพ
ทางเสียงในเวลาขับขาน เป็นกลวิธีการประพันธ์แบบหนึ่งที่พบมาก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรยายผ้าที่ใช้นุ่งห่มให้ทราบไว้ว่า

ผืนหนึ่งชื่อว่าแสนดาสาวปิงแควบ้าน

ผืนหนึ่งชื่อว่าคนต่างบ้านจาเทิง

ผืนหนึ่งชื่อว่านุ่งถู่เชิงเทียวเทียด...

ผืนหนึ่งชื่อว่าผ้าแพรลังกาผิวนม่น

ผืนหนึ่งชื่อว่าผ้าแพรญี่ปุ่นอย่างดี นับคำมีบ่ต่ำ

บรรยายดอกไม้ที่นำมาประดับตกแต่งขันบายศรีว่า

มีทั้งดอกเก็ดเค้านามขอ ดอกชังพอสองสิ่ง ช่อนห้อยยั้งพองบาน

ดอกสถานแลแซวช่อน ดอกตะหล้อมขาวแดง

ดอกพุดแพงปลูกไว้ ดอกเข็มได้บานออนซอน

ดอกขั้ดมอนบานหลายกิ่ง

(บทส่วขวัญาค สำนวนนาย วินัย ทิฆมาวงศ์ บ้านเฮีย ตำบลศิลาแลง)

การเชิญขวัญสามเณรจากที่ต่าง ๆ เช่น

32 ขวัญเจ้าไปอยู่ที่มหาสมุทรคงคา ที่ยาวย่านกว้าง ก็ขอหื้อมา

ขวัญเจ้าไปเสพสร้างป่าไม้กว้างแถมฝนก็หื้อมา

ขวัญเจ้าไปอยู่ที่มะนาวริผล หน่วยใหญ่ใจฝั่ห้อยแห่งทิพย์พระยาธร ก็หื้อมา

ขวัญเจ้าไปอยู่ที่ระสิจรเดินล่าที่เถื่อนปากกว้างที่ช้างตัวขาว ก็หื้อมา

32 ขวัญเจ้าพระชินบุตรไปอยู่แถมเดือนดาวยังฟ้าที่หมู่ฝ้าไหลวน ก็หื้อมา

(บทส่วขวัญสามเณร สำนวนนายสิทธิ ลือยศ บ้านเกิด ตำบลวรรณคร)

บทเชิญขวัญข้าวแต่ละพันธุ์ จากที่ต่าง ๆ เช่น

ขวัญเจ้าปิงามแง ก็หื้อมานอ

ขวัญเจ้าแผ่ 3 เดือน ก็หื้อมานอ

ขวัญเจ้าคำเรือนเกล้า ก็หื้อมานอ

ขวัญเจ้าหนุนเท้ารวงหลวง ก็หื้อมานอ

ขวัญเจ้าพวงแก่นท้าว ก็หื้อมานอ

ขวัญเจ้าฮ้าวอยู่ป่าสักป่าเริง ก็หื้อมานอ

ขวัญเจ้ากำพองอยู่เมืองสอเมืองสร้อย ก็หื้อมานอ

(บทส่วขวัญข้าว สำนวนนายทองคำ ช่างทอง, 1 ธันวาคม 2543)

ตัวอย่างจากคำกวาดโชค เช่น

โชคปากช่างจาหวาน ก็หื้อเข้ามาเนอ

โชคบุญทานชาติแล้ว ก็หื้อเข้ามาเนอ

โชคได้แก้วเกิดกับลุง ก็หื้อเข้ามาเนอ

โชคประสงค์ปะใส่หมู่เหล้า ก็หื้อเข้ามาเนอ

โชคตัวเต้าได้ลอกคราบเป็นแล้ว ก็หื้อเข้ามาเนอ

โชคสาวแล้วไล่จาปากค่าน ก็หื้อเข้ามาเนอ

โชคอยู่กับบ้านสาวน้อยเล่นมาชน ก็หื้อเข้ามาเนอ

(บทสູ່ขวัญผู้ใหญ่บ้าน กรรมการ อาจารย์วัด สำนวนนายอินเปลี่ยน หาญยุทธ, 18 เมษายน 2544)

3.2 ลักษณะการใช้ภาษา

ภาษาที่ใช้ในบทสູ່ขวัญ มีทั้งถ้อยคำภาษาพูดธรรมดาที่ใช้ในชีวิตประจำวันและถ้อยคำสำนวนที่มีลักษณะพิเศษ มุ่งให้กระตือรือร้นผู้ฟังด้วยคำที่มีลีลาจังหวะ การสัมผัส และมีความหมาย ซึ่งผู้ประพันธ์ใช้กลวิธีร้อยเรียงได้อย่างไพเราะ การใช้ภาษาในบทสູ່ขวัญมีทั้งภาษาไทยกลาง ภาษาถิ่นและภาษาไทลื้ออย่างเรียบง่าย มีการใช้ถ้อยคำที่เป็นคำศัพท์บาลี การบรรยายและการพรรณนาความ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.2.1 การใช้ภาษาอย่างเรียบง่าย

ในบทสູ່ขวัญมีการใช้ถ้อยคำภาษาอย่างเรียบง่าย อันเป็นภาษาพูดธรรมดาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน คำศัพท์ที่ใช้เป็นคำศัพท์พื้นบ้าน นำมาจัดวรรคตอนและแทรกสัมผัสสระตามความเหมาะสม ตัวอย่างเช่น

หีบใบศรีแควไ้

เจาะตามได้ไฟงาม

จิเทียนตามมีมาก

มีทั้งขนมปาดและเข้าหนมวง

ถอกน้ำมันลงจีนจ้าว

ร้างสาวบ่าวเขาเปลง

อันใดแข็งเขาก็อ้อย้อย

น้ำอ้อยอ้อยดูหวาน

มีทั้งเข้าหนมน้ำตาลแลเข้าหนมเส้น มีบ่เว้นหากเต็มขัน

(บทสູ່ขวัญนาค สำนวนนายวินัย ฑีฆาวงค์ บ้านเฮี้ย ตำบลศิลาแดง)

การเขียนตามสำเนียงของภาษาไทลื้อ

เป็น(เขา) เลก(เรียก) ได้อ่าเมอเนอ(อย่าไป)

เป็น (เขา) เลกเหนอ (เหนือ) อย่าเมอเนอนางเนอ

ปู่เข้าอยู่เมิง (เมือง) ล้าก็หื้อมา ย่าเข้าอยู่เมิงเลนก็หื้อมา

(บทสູ່ขวัญข้าว สำนวนนายทองคำ ช่างทอง, 1 ธันวาคม 2543)

3.2.2 การใช้ถ้อยคำที่เป็นคำศัพท์บาลี

ลักษณะการใช้ภาษาบาลีในบทสູ່ขวัญมีทั้งการยกบทคาถาภาษาบาลีประโยคยาวๆ มาทั้งประโยคโดยไม่มีการแปลความ และการยกคำศัพท์บาลีสั้นๆ สลับกับความหมายของคำแทรกไว้ในบทสູ່ขวัญเป็นช่วงๆ และบางครั้งมีการแทรกคำศัพท์บาลีปนอยู่ในบทสູ່ขวัญโดยไม่แปลความหมายด้วยเช่นกัน ตัวอย่างลักษณะการใช้ถ้อยคำที่เป็นคำศัพท์บาลีมีดังต่อไปนี้

1. การยกภาษาบาลีมาทั้งประโยคโดยไม่แปลความ

การใช้ถ้อยคำในลักษณะนี้ส่วนใหญ่จะเป็นการกล่าวนำการขึ้นบทสູ່ขวัญ ในบทประณามพจน์ หรือบทไหว้ครูแต่ละครั้ง และใช้ในการขึ้นบทสູ່ขวัญแต่ละชั้นตอน โดยจะขึ้นต้นเป็นภาษาบาลีว่า

นโมตัสสะ ภควโต อรหโต สัมมา สัมพุทฺธสฺส

นโมตัสสะ ภควโต อรหโต สัมมา สัมพุทฺธสฺส

นโมตัสสะ ภควโต อรหโต สัมมา สัมพุทฺธสฺส

ในบทสູ່ขวัญและบทส่งท้ายก่อนจบพิธีสູ່ขวัญในแต่ละครั้ง หมอขวัญนิยมอวยชัยให้พรแก่ผู้รับการสູ່ขวัญเป็นคาถาภาษาบาลี บทอนุโมทนาวิธีบทสัพพี อันมีเนื้อความดังนี้

สัพพี ติโย วิวัชฺชนฺตุ สัพพะโรโค สีนฺสสฺสตุ

มาเต ภาวัตวันตะราโย สุจี ฑิฌายโก ภาวะ

อภิวา ทะนะสี ลิสสะ นิจจิง วุฑฒา ปะจาโยโน

จิตตาโร ฐัมมา วาฑณฺติ อายุ วณฺโน สุขัง พะลังฯ

บทสູ່ขวัญภาษาบาลีทั้งสองบทนี้ มีใช้ในบทสູ່ขวัญทุกประเภทเป็นการยกประโยคคำศัพท์บาลีมาทั้งประโยค โดยไม่มีการแปลความหมาย

2. การยกคำศัพท์บาลีสั้นๆ

คำศัพท์บาลีสั้นๆ ที่ปรากฏแทรกในบทสູ່ขวัญอาจมีการแปลความสลับไว้ในลักษณะคำซ้อนหรือไม่มีการแปลความก็ได้ ตัวอย่างเช่น

ยินเวทนาลำบาก เพียงตั้งใจจัดขาดขจัดขาย

เกือบสูญหายมรรณาท วันแผล ๑ คาบ บ่อไคลคลา

ดิฉันตาเข้าต่อตั้ง หลายเทื่อครั้งคอนเพื่อน

(ดิฉันตา = ตั้งอยู่)

(บทสູ່ขวัญนาค สำนวนนายวินัย ฑิฌาวงค์ บ้านเฮีย ตำบลศิลาแดง)

ผู้ข้าจักเรียกขวัญเจ้าร่าร้างน้อย มากินยังกัดตาสักด้วยฮ้อย
 มันหากมีเต็มขัน มีทั้งกล้วยจันทน์และกล้วยดิบ
 (กัดตาสัก = กกล้วย)

(บทสวดขวัญคู่บ่าวสาว สำนักนายเสนห์ หาญยุทธ, 4 ธันวาคม 2543)

การแทรกคำศัพท์ภาษาบาลีโดยไม่มีการแปลความเช่น

ธาตุทั้ง 4 เป็นกอง เข้ามาป้องกันอยู่
 มีสี่หมื่นคู่ ปรวิธาคุมิชาวเอ็ดโกถาก
 32 ขวัญแห่งเจ้าจูงมามา ข้าจักกิดตนา แต่เค้า
 มีทั้งขวัญเกศเกล้าเกศา ขวัญหัตถาทั้งคู่

(บทสวดขวัญนาค สำนักนายวินัย ที่นางวงศ์ บ้านเฮี้ย ตำบลสิลาแสง)

การใช้ถ้อยคำที่เป็นภาษาบาลีแทรกอยู่ในบทสวดขวัญในลักษณะต่างๆ ดังกล่าวไว้ข้างต้น เป็นกลวิธีที่ทำให้ผู้รับการสวดขวัญ ตลอดจนผู้เข้าร่วมพิธีเกิดความศรัทธา มีความรู้สึกว่าพิธีกรรมมีความขลัง มีความศักดิ์สิทธิ์น่าเชื่อถือ เพราะภาษาบาลีเป็นภาษาที่ใช้ในหมู่พระสงฆ์ ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของชุมชน

4. การใช้น้ำเสียง จังหวะและท่วงทำนองของหมอขวัญ

นอกจากจะมีการใช้ถ้อยคำ สำนักภาษาในลักษณะต่างๆ แล้ว องค์ประกอบสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้บทสวดขวัญเกิดความไพเราะมีความลึกซึ้ง ประทับใจได้แก่หมอขวัญ ชาวบ้านทั่วไปให้ความสำคัญและเห็นว่าคำสวดขวัญมีความไพเราะน่าฟัง จุดที่ทำให้เกิดอารมณ์ร่วมและความรู้สึกประทับใจได้แก่ ท่วงทำนองการ “ร้องขวัญ” น้ำเสียงของอาจารย์หรือหมอขวัญ และถ้อยคำที่ใช้มีความหมายลึกซึ้งกินใจ จากท่วงทำนองที่คล้ายการเทศน์ และการเอื้อนเสียงในแต่ละช่วง ความงามในลักษณะนี้ส่วนใหญ่จะปรากฏในบทสวดขวัญนาค เช่น

...เพื่อใคร่หื้อลูกน้อยพอนอนหลับ สายเงื่อนจับมัดอยู่
 กำผูกอยู่ไปมา ว่าบุตรดาเหย บุตดาเหย
 จักหลับก็หลับเวรธาเทอะลูก สายดาพ่อย่าไปสะเอาะฮ้อนไห้
 แถมสักบีดนึ่งแม่แก้วแก่นไ้ ก็จักมาเอา...

(บทสวดขวัญนาค สำนักนายเสนห์ หาญยุทธ, 8 เมษายน 2544)

ในบทกล่อมนี้ เมื่อถึงช่วงก่อนขึ้นว่า “บุตรดาเหย” หมอขวัญจะเอื้อนเสียงแห่กล่อมด้วยน้ำเสียงเศร้าๆ ฟังแล้ววังเวง ผู้ร่วมพิธีบางท่าน ตลอดจนนาคต้องก้มหน้าซับน้ำตาไปตามๆ กัน

บทสวดขวัญนาคอีกตอนหนึ่งกล่าวถึงความรักของพ่อแม่ที่มีต่อลูกดังนี้
 ...กันพ่อแม่ไปไหนมาเล่นด้อน แม่ก็บได้คำค้อนไล่เลยดี

ชั้นปลาบิิดแบ่ง

ป้อนแล้วแย่งเป็นคำ

ชั้นปลาต่าถอดก้าง

กลัวถูกค้ำคาคอ

แม่ก็บด่าทอหื้อเจ้าได้ให้...

(บทสູ່ขั้วญาค สำนวนนายเสน่ห้ หาญยุทธ, 8 เมษายน 2544)

ในบทนี้หมอขั้วญจะใช้วิธีเอื้อนเสียงในช่วงขึ้นต้นได้อย่างไพเราะจับใจ จนคนฟังนั่ง
เงิบกันไปหมด บางคนถึงกับน้ำตาซึม

การจัดวรรคและจังหวะการอ่านในกรณีนี้ที่จำนวนคำแต่ละวรรคเกิน 5 คำ
ตัวอย่างบทสູ່ขั้วญที่จำนวนคำในวรรคอาจเกิน 5 คำ

อัน ๑ เจ้าอย่าได้เหลื้นหมากสักกาแลแท่นพาย

หมากรุกย้ายลวดพันชั้น

อัน ๑ เจ้าอย่าได้เหลื้นการพนันชนไก่

วิ่งวกไล่ชนควาย

คนหมู่หลวหลายพากันแอ่ว

เหลื้นมะแก้วแลแทงโป

เจ้าอย่าได้นับพาโลเดินสอ

(บทสູ່ขั้วญาค สำนวนนายเสน่ห้ หาญยุทธ , 8 เมษายน 2544)

จากตัวอย่างข้างต้นสามารถจัดวรรคและจังหวะการอ่านของบทสູ່ขั้วญได้ดังนี้

(อัน ๑ เจ้าอย่าได้) เหลื้น/ หมากสักกา/ แล/ แท่น/ พาย หมากรุก/ ย้าย/ ลวด/ พัน/ ชั้น

(อัน ๑ เจ้าอย่าได้) เหลื้น/ การ/ พนัน/ ชน/ ไก่ วิ่ง/ วก/ ไล่/ ชน/ ควาย

คนหมู่/ หลวหลาย/ พา/ กัน/ แอ่ว

เหลื้น/ มะแก้ว/ แล/ แทง/ โป

(เจ้าอย่าได้) นับ/ พา/ โล/ เดิน/ สอ

จากตัวอย่างที่ยกมาจะเห็นได้ว่าแม้แต่ละวรรคจะมีจำนวนคำมาก แต่ถ้าพิจารณาแยก
เอาคำสร้อยที่มาเสริมในประโยคออกไว้อีกส่วนหนึ่ง แล้วจัดวรรคเสียใหม่ก็สามารถจัดได้ว่าแต่ละ
วรรคมีจำนวนคำวรรคละ 5 คำเช่นกัน ถ้าจัดวรรคในการอ่านผิดจังหวะก็จะทำให้บทสູ່ขั้วญนั้นๆ
ขาดรรถรส

การใช้น้ำเสียงของหมอขั้วญเป็นสิ่งจำเป็นอย่างหนึ่ง หมอขั้วญที่มีน้ำเสียงดีคำพูดชัด
เจน มีการมคาย่อมเป็นที่ชื่นชอบของบรรดาเจ้าภาพทำให้บรรยากาศในการประกอบพิธีสູ່ขั้วญ
มีชีวิตชีวาไม่น่าเบื่อหน่าย หมอขั้วญที่ดีต้องรู้ว่าบทสູ່ขั้วญช่วงไหน ตอนไหนควรใช้น้ำเสียงอย่างไร
โดยเฉพาะพิธีสູ່ขั้วญาค ซึ่งมีผู้เข้าร่วมพิธีเป็นจำนวนมากต่างก็ตั้งใจไปฟังการสอนนาคของหมอ
ขั้วญ หมอขั้วญบางท่านตั้งความคาดหวังเอาไว้ว่าจะต้องสร้างบรรยากาศในพิธีสູ່ขั้วญให้สามารถ
เรียกน้ำตาจากผู้ร่วมพิธีให้ได้ ดังนั้นเมื่อถึงบทสູ່ขั้วญตอนที่กล่าวถึงพระคุณของแม่ และความยาก
ลำบากในการเลี้ยงดูบุตร ความหวังไขความเอื้ออาทรของพ่อแม่ หมอขั้วญจะใช้จังหวะการเอื้อน
เสียงด้วยทำนองเศร้าๆ จนผู้ร่วมพิธีตลอดทั้งตัวนาคเองถึงกับนั่งเงิบและซับน้ำตาไปตามๆกัน

แสดงถึงความสามารถในการใช้พลังเสียงควบคุมอารมณ์ของผู้ฟังให้เกิดความรู้สึกสลับตามได้ชัดเจนที่สุด ทำให้การประกอบพิธีสู่ขวัญบรรลุตามจุดประสงค์ ได้ทั้งบรรยากาศความรู้สึกซาบซึ้ง สะเทือนใจและความศรัทธาในพิธีกรรมในสถานการณ์นั้นๆ

เมื่อพิจารณาลักษณะการใช้ภาษาในบทสู่ขวัญประเภทต่างๆ ของชาวไทลื้อแล้วจะเห็นว่า นอกจากจะใช้ถ้อยคำธรรมดา และสำนวนที่มีลักษณะพิเศษ มีจังหวะ ลีลา มีสัมผัส และมีความหมายแล้ว การนำเสนอบทสู่ขวัญ ยังต้องอาศัยน้ำเสียง ท่วงทำนองการอ่าน การถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกของหมอขวัญ เป็นองค์ประกอบสำคัญควบคู่ไปด้วย บทสู่ขวัญที่ใช้ประกอบในพิธีสู่ขวัญจึงจะเกิดความไพเราะสละสลวย สร้างความประทับใจแก่ผู้เข้าร่วมพิธี

5. การวิเคราะห์เนื้อหาบทสู่ขวัญ

การวิเคราะห์บทสู่ขวัญในที่นี้ได้ยึดเอาโครงสร้างของบทสู่ขวัญเป็นหลัก เนื่องจากเนื้อหาของบทสู่ขวัญแต่ละประเภทมีลำดับขั้นตอนเช่นเดียวกับโครงสร้าง โดยแยกการวิเคราะห์เป็น 2 ลักษณะ คือ การวิเคราะห์เนื้อหาโดยทั่วไป และการวิเคราะห์เนื้อหาเฉพาะของบทสู่ขวัญแต่ละประเภท

ลักษณะโดยรวมของบทสู่ขวัญไทลื้อ ในอำเภอปัว จังหวัดน่าน จะไม่นิยมบันทึกรายละเอียดของเนื้อหาบทขึ้นต้นและบทลงท้ายหรือบทมอบขวัญเป็นลายลักษณ์อักษร ส่วนใหญ่จะเป็นการกล่าวโดยใช้ปฏิภาณไหวพริบของหมอขวัญพลิกแพลงไปตามสถานการณ์ รายละเอียดของบทสู่ขวัญที่นำมาศึกษาวิเคราะห์มีดังต่อไปนี้

1. เนื้อหาโดยทั่วไปของบทสู่ขวัญ

1.1 บทขึ้นต้นหรืออารัมภบท

เป็นการกล่าวเกริ่นนำโอกาสในการประกอบพิธีสู่ขวัญสั้น ๆ แล้วขึ้นบทบูชาพระรัตนตรัยต่อด้วยบทพุทโธมังคะละ ซึ่งในบทสู่ขวัญส่วนใหญ่จะบอกเพียงหัวข้อย่อ ๆ ว่า “ จี๊นนโม 3 จบ” ต่อด้วย “พุทโธมัง” เท่านั้น เนื้อหาบทขึ้นต้นที่ใช้ในบทสู่ขวัญมีดังนี้

นโมตัสสะ ภควโต อรหโต สัมมา สัมพุทฺธสสะ

นโมตัสสะ ภควโต อรหโต สัมมา สัมพุทฺธสสะ

นโมตัสสะ ภควโต อรหโต สัมมา สัมพุทฺธสสะ

พุทโธ มังคะละ สัมภูโต สัมพุทโธ ทีปะทุตะโม

พุทโธ มังคะละ มากัมมะ สัพพะทุกขา ปะมุญจะเร

ธัมโม มังคะละ สัมภูโต คัมภีโร พุทฺธโส อะนุจ

ธัมโม มังคะละ มากัมมะ สัพพะภะยา ปะมุญจะเร

สังโฆ มังคะละ สัมภูโต ทักขิณโย อะนุตตะโร

สังโฆ มังคะละ มาคัมมะ สัพพะโรคา ปะมัญจะเร

เป็นการใช้บทสวดภาษาบาลีโดยไม่มีการแปลความ เนื่องจากเป็นบทขึ้นต้นที่เป็นที่คุ้นเคยของพุทธศาสนิกชนทั่วไป และการแปลคำศัพท์บาลีให้เป็นคำไทยที่ถูกต้องนั้นเป็นเรื่องที่ยุ่งยาก เพราะอาจทำให้ความหมายผิดเพี้ยนได้ง่าย ต้องเป็นผู้ที่เรียนภาษาบาลีมาโดยตรง จึงจะแปลความได้สมบูรณ์ (สัมภาษณ์พระมหาจิตรการก์ อภิบุญโญ, 15 เมษายน 2545)

จากนั้นขึ้นเนื้อหาของบทสวดัญญ เป็นการกล่าวอ้างถึงวันอันเป็นมงคลด้วยภาษาบาลีสั้น ๆ ต่อด้วยบทบรรยายภาษาล้านนา ตัวอย่างเช่น

อัชชโส อัชชไชยยา มหาอุตตมลาโก วันนี้นาคูประเสริฐล้ำเลิศยิ่งกว่าวันแลยามทั้งหลาย วันเม็งหมายหมดปอด (ปอด) วันไทยยอดคิฐุ ฤกษ์นาที่เทียวเวด พระจันทร์แหวด (กำหนด) เทียวจับ หว่างรับอาโปธาตุ พระสุริยะคาสเทียวจร ช้ามาสติอยู่ในรวยสีปวรอันวิเศษ ราษฎรเมศโส สุก ได้มหาอุตเทียงเทศ ได้ฤกษ์ขะเสด (วิเศษ) กัมมวาโยรวยสี จึงเป็นมหามงคลละดีอันสวัทชาวด (ดีวิเศษ) อันปราศจากกลีบฝ่าเมฆโสดถการ ก็เป็นมหามงคลละวันวารอันประเสริฐ

(บทสวดัญญนาค สำนวนนายวินัย ชีฆาวงค์ บ้านเฮี้ย ตำบลศิลาแลง)

สรี สรี สัสสตี สรีสุกะ มังคะละคาถาอันประเสริฐ คุณล้ำเลิศยิ่งกว่าวันแลยามทั้งหลาย บัดนี้หมายมีพ่อแม่และพี่น้อง ญาติกาสัมพันธ์ระวงศา...

(บทสวดัญญุ่บ่าวสาว สำนวนนายเสน่ห์ หาญยุทธ, 4 ธันวาคม 2543)

สรี สรัสสตี ในวันที่ก็หากเป็นวันดี เป็นสรีวันไส้ เป็นวันเป็กเส็ดกาบได้เล่าเชียงคาน เป็นมังคะละการอันเข้มกล้า ไสสองฟ้าจากกังวล บัดนี้หมายมีตัวตนลูกหลานแลพี่น้องทุกแห่งห้องต่าง ๆ นานา

(บทสวดัญญบุคคลที่จะจากถิ่น สำนวนนายนิเวศน์ สุทธหลวง บ้านเก็ด ตำบลวรรณคร)

อัชชสุ อัชชโส อัชชเชโย อัชชในวันนี้ ก็หากเป็นวันดีอันประเสริฐ

ล้ำเลิศยิ่งกว่าวันแลยามทั้งหลาย วันนี้ก็หากเป็นวันดีเลิศแล้ว

เป็นวันช้างแก้วเข้ามาสู่เวียงทอง ก็ว่าดีในวันนี้

ที่นอนเจ้าจักเกิดเป็นทองคำ ก็ว่าดีในวันนี้

ท่านขุนเงิน ขุนคำขึ้นป้อยิ่งกว่าขุนหลวง ก็ว่าดีในวันนี้...

(บทสวดัญญผู้ใหญ่บ้าน กรรมการ อาจารย์วัด สำนวนนายอินเปลี่ยน หาญยุทธ, 18 เมษายน 2544)

จากตัวอย่างข้างต้นทำให้เห็นลักษณะบทขึ้นต้นของบทสวดัญญหลายประการเช่นการนับวัน เดือน ปี ตามแบบล้านนา โดยใช้นับจุลศักราชตามปีหนไท เช่นนับปีแม่เป็น เป็ก (สัมฤทธิ์ศก) กาบ (จศก) และนับลูกปี เป็น เส็ด (ปีจอ) ไค้ (ปีgun) การยึดถือวันฤกษ์ดี วันมหามงคลตามหลัก

โหราศาสตร์ และยกตัวอย่างเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์พิเศษ เช่น ช้างแก้วเข้ามาสู่เวียงทอง ที่นอน เจ้าจกเกิดเป็นทองคำ ซึ่งถือเป็นสิ่งที่เป็นมงคล ลักษณะการยกตัวอย่างวันฤกษ์ดีที่บุคคลนิยม ประกอบพิธีมงคลเช่นนี้ มีปรากฏในบทสวดของชาวไทลื้อในสิบสองปันนาเช่นกัน

วันนี้ก็หากเป็นวันจาวตาง (ทาง) ได้เป็น(เขา)จักมาสู่ขวัญเลอ (เรือ) ก็วันนี้แหละ
จาวตางเหนอ (เหนือ) เป็นจักมาสู่ขวัญจางขวัญม้า) ก็วันนี้แหละ
จาวล้านจ้าง (ชาวล้านช้าง) เป็นจักสู่ขวัญถง (ถง)) ก็วันนี้แหละ
หงษ์ลำขึ้นซ้อนแค้น (แค้น) แอน (นกนางแอ่น) แก้วน้อยจักก่อสร้าง
แป้งฮัง (ทำรัง)) ก็วันนี้แหละ(บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2498 น.142)

1.2 บทบรรยายเครื่องบายศรี

เครื่องบายศรีในที่นี้ มีความหมายรวมถึงขันบายศรี เครื่องประดับตกแต่งขันบายศรี เครื่องบริโภคนตลอดจนถึงของ เครื่องใช้ เครื่องประกอบพิธีอื่น ๆ ที่ใช้ในขันบายศรี บทบรรยายเครื่องบายศรีที่ปรากฏในบทสวดของชาวไทลื้อในอำเภอปัว มี 2 ลักษณะคือ การกล่าวบรรยายความอย่างละเอียด ซึ่งจะมีบรรยายในพิธีสู่ขวัญที่เป็นพิธีใหญ่ ส่วนในพิธีสู่ขวัญขนาดเล็กอาจมีการกล่าวถึงเครื่องบายศรีบ้างเล็กน้อย ตัวอย่างการบรรยายเครื่องบายศรีมีดังต่อไปนี้

บรรยายขันบายศรี เช่น

เขาจึงหยิบ (หยิบ) ไบศรี (บายศรี) เรียงรอบ	ใหญ่น้อยถอดถึงปลาย
ประดับยายตั้งหมั้น	มี 5 ชั้น แก่นดูงาม
รูปเทียนตาม (จุด) มีมาก	ตามหางนกแลมาตา

(บทสวดขวัญนาค สำนักนายนินัย ที่ฆาวงค์ บ้านเฮี้ย ตำบลศิลาแดง)

พ่อแม่พี่น้องเผ่าพันธุ์วงศ์	ก็พากันมาตกแต่งดาพร้าพร้อม
น้อมนำมายังขัน	หลายรูปชช(ซ้อน)กันขึ้นเป็นสามแถว
ยิบ(หยิบ)นมแมวเกี่ยว(พัน)สามรอบ	ประดับด้วยดอกไม้แก้วแลหากดูดี

มายิบมีตั้งไว้เป็นสามโกถาก(ส่วน)

(บทสวดขวัญสามเณร สำนักนายนินัย ลือยศ บ้านเกิด ตำบลวรรณคร)

บัดนี้เขาก็นำหยิบ(หยิบ)เครื่องบายศรีไว้เรียงรอบ	ใหญ่น้อยถอดแหว(ถึง)ปลาย
ประดับยาย(เรียงราย)ตั้งหมั้น(มัน)	มี 3 ชั้น แก่น(ใบ)ดูงาม
รูปเทียนตาม(จุด)มีมาก	มีทั้งหางนกและกิลาลៃ(ของกิน)

(บทสวดขวัญคู่บ่าวสาว สำนักนายแสนห์ หาญยุทธ, 4 ธันวาคม 2543)

เขาก็เอาโก๊ะขันมาขายตั้งเหนือศาล(เสื้อ)
ชดช้อนชีพุดี
ใหญ่หน่อยถอดถึงปลาย
มี 3 ชั้นแก่นดุงมา
ตามเขียนหางนกแลมาลา

เอาผ้าขาวลาดหลองดินขันตามจารีต
หยิบบายศรีเรียงรอบ
ประดับบายตั้งหมั้น
รูปเทียนงามมีมาก

(บทสູ່ວັຍຜູ້ໄຮ່ຍູ່ບ້ານ ກຣຸມການ ອາຈານຸວັດ ສຳນວນນາຍອິນເປີຍັນ ພາຍຸຍຸທ, 18 ເມສາຍັນ 2544)

บรรยายการใช้ดอกไม้ไม้นานาชนิดตกแต่งขันบายศรี เช่น

มีทั้งดอกเข็มคั่นดอกคอกหอมรสเริ้ว	ดอกเก็ดเค้า(กั๊ดเค้า)หนามขอ
ดอกชังพอ(หางนกยูง)มีมาก	มีทั้งดอกสลิดลาด(ดอกขจร)ดอกจำปา
ดอกสะบันงา(กระดังงา)เกี้ยงกาบแก้ว(บัวลาดำ)	หอมบ่แล้วยิ่งวอนใจ
ดอกอินตะหวา(ลำเจียก)หอมไกล	ดอกเข็มได้บานงามหอมชะชาด(หอมดี)
ดอกเบญจมาศหากหอมดี	ดอกสุระปี(สาระปี)ช่างบานยามเช้า

(บทสູ່ວັຍຜູ້ຢູ່ບ້ານສາວ ສຳນວນນາຍເສນຳ ພາຍຸຍຸທ, 4 ທັນວາຍັນ 2543)

บรรยายเครื่องบริโศก เครื่องใช้ เครื่องประกอบพิธีอื่น ๆ เช่น

มีทั้งผ้าเอกแลสังฆา	สบงหนาผืนวิเศษ
มีทั้งผ้าพาดเทศแลกำพล(ผ้าขนสัตว์)	มีทั้งขลิ(ฟูก)แลบาตรธรรมชาติแลบาตรลังกา
หากเป็นเครื่องสำหรับกายาแห่งเจ้า	มีทั้งไม้เท้าแลหนังสือจัมมจัน(แผ่นหนังใช้ปูลาด)
มีจวนจันท์แลน้ำส้มป่อย	มีทั้งน้ำอ้อยแลน้ำตาล
สัพพะเครื่องภาวนาอันใดก็มีหนึ่ง(นี้) พร้อมเสียง	
มีทั้งหมากเมียงแลบุรี(บุรี)	มีทั้งกั๊ดตริกกล้วยดิบ
ลูกปลีบกินหวาน	

(บทສູ່ວັຍຜູ້ສາມເຊນຣ ສຳນວນນາຍສີທິ ສີອຸສ ບ້ານເຄັດ ດຳບລວນຄຣ)

วันนี้มาดูข้าได้ตกแต่งพร้อมน้อมนำมา	มีทั้งบุปผามาตาแลดวงดอก
เข้าดอกดอกไม้พร้อมทั้งเทียน	มีทั้งจามขามกุใหญ่
หากหมากเมียงใส่บุรี(บุรี)	มีทั้งเข้าหนมแลเข้าต้มใส่แป้ดำ(ถั่วดำ)
มีทั้งน้ำจันท์แลส้มป่อย(ไม้เถาชนิดหนึ่ง)	เข้าหมื่น(ขมิ้น)อ้อยงามดี

(บทສູ່ວັຍຜູ້ວາຍ ສຳນວນນາຍສີທິ ສີອຸສ, 17 ກຣກຸກຸກມ 2544)

ก็ควรผู้เข้าแต่งชฎาขวัญเครื่องคือน(คือนับ)	สัพพะเยื้องเครื่องพร้อมชูอัน ๆ
มีทั้งลำเทียนและบุปผาดวงดอกไม้	ผ้าขาววราแดงเครื่องเทศ
เครื่องวิเศษจวนจันท์	ทั้งลูกหอยตันและแก้วเจ้า

เพื่อจกัมากระทำมังคละแห่งขวัญเข้าเป็นเจ้ามังมูลมา

มีทั้งโภชนะอาหารของไขว่

มีทั้งไก่ดุ่ม(ต้ม)และจามยาม(ไก่)

มีทั้งพร้าวตาล

ของหวานมีขึ้นช้อยมากนานา

มีทั้งน้ำสุราพอนาค

มีทั้งเครื่องหย้อง(เครื่องแต่งตัว)

มีทั้งแว่น(กระจก)หวิ

มีทั้งม้าว(กำไล)ใส่แขน แหวนใส่ก้อย

มีทั้งพร้าวตาลกล้วยอ้อยหมากพลูงาม

(บทสູ່ขวัญข้าว สำนวนนายทองคำ ช่างทอง, 1 ธันวาคม 2543)

บัดนี้หมายมีตัวลูกหลานแลพี่น้อง

ทุกแห่งห้องต่าง ๆ นานา

ทุกทิศทาง 4 ด้าน

ทั้งหมู่เผ่าพันธุ์พงศ์

เขาก็มีใจพะสงค้อนค้อม

จึงพากันตักแต่งต้อนรับมาทูลขวัญแห่งเจ้า

(บทสູ່ขวัญบุคคลที่จะจากถิ่น สำนวนนายนิเวศน์ สุทรหลวง บ้านเกิด ตำบลวรรณคร)

จากตัวอย่างบทบรรยายเครื่องบายศรีข้างต้นแสดงถึงการจัดเตรียมขันบายศรีว่ามี 2 ลักษณะคือ บายศรีนมแมว 5 ชั้น กับบายศรีนมแมว 3 ชั้น ที่บายศรีนมแมวจะประดับด้วยเทียนหางนาค ได้แก่ เทียน 3 เล่ม ที่อยู่ปลายสุดของนมแมว เป็นลักษณะเด่นของขันบายศรี การตกแต่งขันบายศรีจะกล่าวถึง การประดับตกแต่งขันบายศรีด้วยดอกไม้พื้นบ้านล้านนา ชนิดต่าง ๆ อย่างละเอียดมากมายเกินกว่าดอกไม้ที่ใช้ในพิธีจริง ทั้งนี้เพื่อเป็นการปลอบขวัญจนเป็นที่พอใจ ขวัญจะได้ไม่หนีไปทีอื่น

(สัมภาษณ์ นายสิทธิ์ ลือยศ, 8 มกราคม 2544)

เครื่องบริโภคนกล่าวถึงไก่ดุ่ม กล้วย ขนมน น้ำอ้อย น้ำตาล มะพร้าว หมาก เมี่ยง บุหรี่

เครื่องใช้กล่าวถึงเครื่องใช้ของบุคคลทั่วไปและเครื่องอัฐบริหารของสงฆ์

เครื่องประดับเครื่องแต่งตัวได้แก่ กระจก หวิ แหวน กำไล ซึ่งเป็นเครื่องประดับของสตรี

เครื่องหอม เช่น น้ำจวนจันทน์ น้ำส้มป่อย น้ำขมิ้น แสดงถึงความรักสวรั้งาม

นอกจากนี้ในบทสູ່ขวัญได้กล่าวถึงวัตถุสิ่งของที่เป็นมงคล คือ ลูกหอยคันและแก้วข้าว ซึ่งชาวล้านนาทั่วไปถือว่าเป็นของพิเศษที่ทำให้เกิดความสุข ร่มเย็น มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นสิริมงคลแก่เจ้าของ (สัมภาษณ์ นายนิเวศน์ สุทรหลวง, 8 มกราคม 2544)

พิธีสູ່ขวัญที่เป็นพิธีใหญ่จะกล่าวพรรณนาเครื่องบายศรีอย่างสละสลวย ต่างจากพิธีสູ່ขวัญขนาดเล็กเช่นพิธีสູ່ขวัญคนเจ็บไข้ พิธีสູ່ขวัญบุคคลที่จะจากถิ่น ซึ่งแทบจะไม่มีกรกล่าวบรรยายเครื่องบายศรี แต่จะเน้นในเรื่องของการเชิญขวัญมากกว่า

1.3 บทเชิฐวัญ

เป็นการกล่าวเชิฐวัญทั้งหมดของบุคคล วัญควาย และวัญข้าว ซึ่งเชื่อว่ามี 32 วัญเช่นกัน จำนวนวัญที่กล่าวถึงในบทส่ววัญมีจำนวนไม่ครบ 32 ส่วนใหญ่จะกล่าวเชิฐรวมๆ วัญที่มีกล่าวถึง ได้แก่ วัญบุคคลคือ วัญที่สิดิตตามอวัยวะต่าง ๆ ของคน เช่น ศีรษะ มือ เท้า สะดือ ท้อง ก้น ผิวหนัง แขน หู ตา จมูก หลัง ไหล่ เอว หัวเข่า ขา เส้นขน

กล่าวถึงวัญควาย เช่น วัญหลัง ไหล่ ออก ท้อง เขา แข้ง เอว หาง นม หัว ตา หน้าผาก เส้นขน ปาก จมูก

การกล่าวถึงวัญข้าว จะย่อชื่อพันธุ์ข้าวชนิดต่าง ๆ และจะกล่าวเชิฐ 32 วัญของข้าว พันธุ์นั้น ๆ เช่น

วัญเข้าปีงามแ่ง	ก็ห้อมมานอ	วัญเข้าแผ่ 3 เดือน	ก็ห้อมมานอ
วัญเข้าคำเรือนเกล้า	ก็ห้อมมานอ	วัญเข้าหนุ่นเท้ารวงหลวง	ก็ห้อมมานอ
วัญเข้าพงแก่นท้าว	ก็ห้อมมานอ	วัญเข้าฮ้าวอยู่ป่าสักป่าเร้ง	ก็ห้อมมานอ
วัญเข้ากำพองอยู่เมืองสอ	เมืองสร้อย	ก็ห้อมมานอ	

วัญเข้ากาบอ้อยอันอยู่เมืองยอง ทั้งวัญเข้าหมยทองและกข.8กข.10อันสิดิตอยู่เมืองได้ ก็ห้อมมานอ

วัญเข้าฝอยทองอันอยู่อ่างวะตาโง่งหงสา ก็ห้อมมานอ

(บทส่ววัญข้าว สำนวนนายทองคำ ช่างทอง, 1 ธันวาคม 2543)

ชื่อข้าวแต่ละพันธุ์ที่กล่าวถึงในบทส่ววัญข้าวได้แก่ ข้าวปี (นาปี) ข้าว 3 เดือน(นาปรัง) ข้าวคำเรือน ข้าวหนุ่น ข้าวพงแก่นท้าว ข้าวฮ้าว ข้าวกำพอง ข้าวกาบอ้อย ข้าวหมยทอง ข้าวกข.8 ข้าวกข.10 ข้าวฝอยทอง ข้าวผาทอง ข้าวรากไฟ ข้าวลายแดง ข้าวลามขาว ข้าวแก้ว ข้าวหมากเตือ ข้าวคอลาย ข้าวจันทร์หอม ข้าวสร้อยพริ้ว ข้าวผาน้อยและข้าวผาหลวง เป็นต้น

พันธุ์ข้าวที่ปรากฏในบทส่ววัญข้าว ประกอบด้วยพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่มีปลูกกระจายในพื้นที่ต่างๆ และข้าวพันธุ์ผสมที่ทางการคัดเลือกปรับปรุงสายพันธุ์ขึ้นมาใหม่ได้แก่ พันธุ์ กข.8 , กข.10ซึ่งเป็นที่นิยมปลูกกันอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่าบทส่ววัญข้าวมีการปรับเปลี่ยนเนื้อหาให้มีความเป็นปัจจุบันทันเหตุการณ์

ชื่อสถานที่ที่เป็นที่มาของข้าวแต่ละพันธุ์ เช่น เมืองสอ เมืองสร้อย เมืองยู้ เมืองยอง เมืองอั้งวะ เมืองหงสา ลำปาง เชียงใหม่ เมืองเชียงแลง เมืองกอบ เมืองหาง เมืองพี เชียงลี เชียงแสน เชียงราย เมืองบ่อว่า เมืองลำ เมืองเลน เมืองแพร่ เมืองลอง เชียงของ เป็นต้น

ชื่อเมืองต่าง ๆ ประกอบด้วยคำบาลีไคล์เคียง เช่น บ่อว่า จังหวัดไคลเคียง เช่น แพร่ ลำปาง เชียงราย เชียงใหม่ นอกจากนี้ยังกล่าวถึงเมืองที่อยู่ห่างไกลอื่น ๆ เช่น เมืองยู้ เมืองยอง เมือง

อังวะ เมืองหงสา เมืองลำ เมืองเลน เมืองสี่ป่อ เมืองแสนหวี ในพม่า ลาวและสิบสองปันนา ซึ่งเป็นดินแดนของชาวไทยลื้อก่อนที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในอำเภอปัว ตั้งแต่อดีตเป็นการกล่าวอ้างถึงบรรพบุรุษของตนเอง

การเชิญขวัญจะกล่าวเชิญ 32 ขวัญที่ไปอยู่ตามสถานที่ต่างๆ ดังปรากฏในการสู่ขวัญ เช่น ไปอยู่สวรรค์ชั้นฟ้า ไปอยู่กับครุฑนาค เหนือแผ่นดิน ในอากาศ ที่ห้วยหาด เหวต่างๆ ไปอยู่ในป่า ในมหาสมุทร ในป่าที่มีต้นนารีผล มีฤาษี ทิพย์พระยาธร มีช้างตัวขาว ซึ่งอยู่ในป่าหิมพานต์ ป่าในจินตนาการนั่นเอง ในบทเชิญขวัญมีการกล่าวถึงมหาทวีปทั้งสี่ ได้แก่ อนุทวีปเทหะทิพย์ (บุรพาเทห์ทวีป) อุดรโข (อุดรกรุทวีป) อมรโคยาน (อมรโคยานทวีป) และขงชมพู (ชมพูทวีป) ซึ่ง 3 ทวีปแรกนั้นพระพุทธเจ้าไม่ได้เผยแผ่ศาสนา ขอให้ขวัญทั้ง 32 ขวัญ กลับมาอยู่ที่ชมพูทวีปอันเป็นที่อยู่ของมนุษย์ปัจจุบัน

การเชิญขวัญหรือ “ฮ้องขวัญ” ของชาวไทยลื้ออำเภอปัวมีความแตกต่างจากการฮ้องขวัญของภาคอีสานที่จังหวัดเลย ซึ่งเมื่อจบตอนของการสวดแต่ละตอน ผู้ที่นั่งล้อมวงบายศรีจะร้องรับ “มาเด้อ ขวัญเอ๋ย” ตามหมอลำขวัญ (ชาคริต อนันทรวัน , 2538 น. 30)

1.4 บทป้อนขวัญ

การป้อนขวัญภาษาไทยเรียกว่า “จ้ายัก” แบ่งเป็นการป้อนอาหารและป้อนเครื่องดื่ม การป้อนอาหารมี 2 ลักษณะ คือ การป้อนไก่และการป้อนกล้วย ถ้าเป็นพิธีสู่ขวัญที่จัดเตรียมอาหารทั้งไก่ต้มและกล้วยสุกก็ใช้บทป้อนขวัญทั้ง 2 ประเภทไปพร้อมกัน ตัวอย่างบทป้อนขวัญได้แก่

บทป้อนไก่ จะบรรยายสรรพคุณ ความพิเศษของไก่ที่นำมาประกอบพิธี เช่น
 หื้อมากินทั้งไก่ฟู้ปอน (ตัวผู้สีขาว) เจ้าเล่า หื้อมากินไก่ฟู้เถ่า (เมีย) กับผู้เย็บ (ผู้ข่าว)
 หื้อมากินทั้งขาไก่อย่างขาเท่าขาควาย
 หื้อมากินทั้งไก่ฟู้เถ่าหงอนจี (เล็ก) ไก่ตัวนี้นาคูดีสุดขนาด
 หากเป็นไก่เจ้าสุริยเคราะห์ท่านหากเอามาปิ่น (แบ่งปัน)
 ปิ่น (ส่วน) ดินซำยมนี่นา เขี่ยอันร้ายออกหนีไกล
 ปิ่น (ส่วน) ดินขวามันนี่นา เขี่ยอันดีเข้ามาใกล้
 ปากมันสับใช้หาแต่เงินและคำ (ทอง)
 กัน (ครั้น) ขันละคำก็ได้เงินล้าน
 กัน ออกจากบ้านก็กึ่งกำ (กางกัน) สัตถุ (ศัตรู)

(บทสู่ขวัญคนเจ็บไข้ สำนักนายสิทธิ ลือยศ บ้านเกิด ตำบลวรรณคร)

ในบทป้อนขวัญมีการกล่าวถึงไก่เจ้าสุริยคราส และความพิเศษของไก่ที่เราสามารถเขี่ยสิ่งชั่วร้ายให้ออกห่างและเขี่ยสิ่งดีๆ ให้เข้ามาหา เป็นการเชื่อมโยงความเชื่อทางการเกษตรเรื่องยาขวัญข้าว ซึ่งเกี่ยวกับตำนานที่มาของเมล็ดข้าวที่กล่าวไว้ว่า มีไก่ตัวหนึ่งชื่อสุริยะมงคล บำเพ็ญบารมีจนได้ลงมาเกิดในเมืองมนุษย์โดยเอาต้นข้าวลงมาปลูกด้วย โยงมาถึงการปิดเคราะห์ กวาดโชคร้ายโดยใช้ดินไก่เป็นสื่อในการเขี่ยสิ่งต่างๆ ทั้งสิ่งดีและสิ่งชั่วร้ายให้เข้ามาหรือห่างไกลจากร่างกาย นอกจากนี้ไก่สุริยคราสยังเป็นตัวแทนของโชคลาภและการป้องกันภัยอันตรายต่างๆ บทป้อนกล้วยเช่น

ผู้ข้าเรียกขวัญเจ้าร่าเงน้อย	มากินยังกัตตลี (กล้วย) กล้วยอ้อยหากมีเต็มขัน
มีทั้งกล้วยจันทร์และกล้วยดิบ	สุกปลิบกินหวาน
เลี้ยงสงสารคนใหญ่	มีทั้งกล้วยไข่สุกดี
มีทั้งกล้วยธานีผิวพอง	ทั้งกล้วยมณีอ่องในแดง
มีทั้งกล้วยกุ้แข็งหน่วยป้อม (ป้อม)	มีทั้งกล้วยส้มอ้อสุกเหลียวกล้ม (สุกจนได้ที่)
ส้ม (เปรี้ยว) ฝาดแกมหวาน	
มีทั้งกล้วยนี้มือนางลูกกลมงามบ่เส้า	

(บทสู่ขวัญคู่บ่าวสาว สำนักนายเสนห์ หาญยุทธ, 4 ธันวาคม 2543)

บทป้อนกล้วยจะปรากฏในพิธีสู่ขวัญนาค พิธีสู่ขวัญสามเณรซึ่งใช้กล้วยสุก 1 คู่เป็นอาหารหลักในการป้อนขวัญ การใช้กล้วยสุกแทนไก่ต้มในพิธีสู่ขวัญสำหรับพระสงฆ์ มีจุดมุ่งหมายเพื่อหลีกเลี่ยง การฆ่าสัตว์ไม่ให้เป็นการผิดศีลข้อแรกที่ย่ำฆ่าสัตว์ซึ่งถือว่าเป็นบาป

(สัมภาษณ์นายนิเวศน์ สุทธหลวง, 29 มีนาคม 2544)

บทป้อนน้ำ (ฟายน้ำ) บทป้อนเหล้า (ฟายเหล้า)

บทป้อนน้ำในบทสู่ขวัญไทยลื้ออำเภอปัวส่วนใหญ่ใช้บทเดียวกัน ซึ่งกล่าวอ้างถึงที่มาของน้ำว่าเป็นน้ำชี้อรตนเชียงจีน จากสระหินของพระอินทร์ เป็นน้ำที่พระพุทธเจ้าประทานให้โลกมนุษย์ บุคคลใดได้ดื่มแล้วจะมีความชื่นบาน มีความสุขสวัสดิ์ ในขณะที่บทป้อนเหล้า (ฟายเหล้า) จะกล่าวถึงสุรารสดี ดื่มแล้ว มีโชคลาภ มียศมีอำนาจ เป็นที่สรรเสริญ

ตัวอย่างเช่น

เตเวตังสากาลังสามสิบสองขวัญเจ้ามาฉั่นเข้าแล้ว	จุงจักมาฉั่นน้ำชี้อรตนเชียงจีน
อันเกิดในหินสระใหญ่	เป็นน้ำใจใจพระยาอินทา
คนใดได้กินก็หายพยาธิโรค	น้ำอันนี้น่าหากเป็นน้ำพระพุทธานประเสริฐ
ตนล้าเลิศเชียงคาน	ท่านเอามาปฎิสนถานตั้งไว้

หื้อโลกได้กินทาน

กันผู้ใดได้กินยอมมีใจเขยบัน(เข็นบัน)แก่นกล้า

ได้ลุ่มฟ้าอยู่สวัสดิ.....

(บทส่วขวัญสามเณร สำนักนวนายสิทธิ์ ลือยศ บ้านเกิด ตำบลวรรณคร)

ขวัญเขยขวัญ เจ้ากินเข้ากินน้ำแล้ว

จูงจักมากินเหล้ากินยา

กินสุราขึ้นเข้ (รสจัด)

อันไหลแต่เล่มไผ่จีน

ดกกลงริน (ราง) อ้อมแก้ว

ดกกลงแล้วใส่แปง (จอก) เงินถลา (เงินตรา)

หอมผาเลาเพียง (ปาน) รสดอกไม้

เกี้ยงจันทน์เทศ (บัวดำ) ได้ไทยท่า

เด็ด (ดีกรีสูง) หวานล้ำ (อร่อย)

ยิ่งกว่าน้ำอ้อย

กินเหล้าน้ำช้อยตกแต่เมื่อหัวที (แต่แรก)

กินหื้อมีฤทธิ์อำนาจ

กินหื้อมีโชคมีลาภผากด (ปรากฏ)

กินหื้อมียศเข้กล้า

ได้ลุ่มฟ้า อยู่สุขสงวน

(บทส่วขวัญเจ็บไข้ สำนักนวนายสิทธิ์ ลือยศ บ้านเกิด ตำบลวรรณคร)

จากบทพ่ายเหล้า แสดงถึงกรรมวิธีการผลิตเหล้าเถื่อน หรือสุราภูมิปัญญาท้องถิ่น บรรยายถึงสุรารสจัดที่ไหลจากไผ่จีน ผ่านมาตามรางไหลลงสู่จอก มีกลิ่นหอมดีกรีสูง ผลิตโดยคนไทย เมื่อดื่มแล้วทำให้มีอำนาจมีโชคมีลาภ ซึ่งกรรมวิธีดังกล่าวมีปฏิบัติในชนบทล้านนาทั่วไป

ลักษณะการป้อนขวัญในพิธีส่วขวัญของไทยลื้อ อำเภอปัวทุกประเภท จะป้อนอาหารหรือเครื่องเสวย ป้อนไปกับข้าวเหนียวทำเป็นคำๆ ใส่ลงในกระทงในทองเปล้า หรือภาชนะอื่นที่เตรียมไว้ การป้อนน้ำ ป้อนเหล้าใช้วิธีเอาใบพลูจุ่มลงในน้ำหรือเหล้าแล้วพรมลงบนเครื่องป้อน โดยไม่มีการป้อนอาหารหรือเครื่องดื่มให้แก่ผู้รับการส่วขวัญแต่อย่างใด แตกต่างจากพิธีทำขวัญนาค พิธีเรียกขวัญคนเจ็บป่วยในอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ที่มีการดักขมนมน้ำมะพร้าวให้เจ้านาคดื่มกิน 3 คำ และให้ผู้เจ็บป่วยกินไข่ขวัญคั้นน้ำในพิธีเรียกขวัญคนเจ็บป่วย(คึกฤทธิ์ พันธ์วิไล, 2527 น. 71,85)

1.5 บทปิดเคราะห์

การกล่าวปิดเคราะห์ที่ปรากฏในบทส่วขวัญไทยลื้ออำเภอปัว มีทั้งการกล่าวเพียงสั้น ๆ และกล่าวถึงเคราะห์ต่างๆ โดยระบุชื่อเคราะห์อย่างละเอียดแล้วปิดเคราะห์เหล่านั้นให้ตกหายไปตามดาวพระเคราะห์ทั้ง 9 ดวง

ตัวอย่างเคราะห์ที่กล่าวถึงในบทปิดเคราะห์เช่น

สัพพะเคราะห์สัพพะภัย

เคราะห์ภายในก็ขอหื้อได้ถอนออก

เคราะห์ภายนอกก็ขอหื้อได้ถอนหนี

เคราะห์ร้ายเ่งกล้า

เคราะห์ปาย (กาย) หน้ำขออย่ามาติด

เคราะห์พาพิศเป็นโทษ

เคราะห์ร้ายโหดเป็นกรรม	เคราะห์เป็นลามาใกล้
มีต้นว่าเคราะห์เจ็บเคราะห์ใหม่	เคราะห์ไข้เคราะห์หนาว
เคราะห์เมื่อหลับเมื่อตื่น	เคราะห์เมื่อยืนเมื่อเดิน (เดิน)
เคราะห์เมื่อเคี้ยวเมื่อกิน	เคราะห์เมื่อกินบ่หัน (เห็น)
เคราะห์เมื่อวันปฐ	เคราะห์เมื่ออยู่เมื่อจา (พูดคุย)
เคราะห์นานาจนเจือ	เคราะห์ตั้ง (ทาง) เหนือและเคราะห์ตั้ง (ทาง) ได้
เคราะห์สิบสามนามสิบห้า	เคราะห์จน (จน) หน้าและจน (จน) หลัง
เคราะห์ตกเบี่ยงเสียของที่ดี	เคราะห์ตกเบี่ยงเสียเงินเสียทองที่ดี
ภัยทั้งหลายมีต้นว่าโจรภัย	ฆาตภัย อคิสิภัย
อุกฤษฏภัย (อุทกภัย)	ภัยตั้ง (ทั้ง) มวลและเคราะห์นามตามได้

(บทสวดวิญญูคำปาวสาว ล้านวน นายเสนห์ หาญยุทธ , 4 ธันวาคม 2543)

เคราะห์พาวายจีไข (เจ็บป่วยบ่อย) ก็หือหายไปในวันนี้
 เคราะห์จีไขไรแรงมี ก็หือตกไปในวันนี้
 เคราะห์ปีเดือนชืด้องร้าย เคราะห์ย่างย้ายเมื่อเที่ยวทาง ก็หือตกไปในวันนี้
 เคราะห์เป็นกลางมาถัม (ท้ม) ก็หือตกไปในวันนี้
 เคราะห์เป็นลิมหลังไหลมา ก็หือตกไปในวันนี้
 เคราะห์ในนาไร่กล้า เคราะห์ข้างม้าช่วง (มัก) เล่นมาชน ก็หือตกไปในวันนี้
 เคราะห์กังวลด้วยด้อย เคราะห์ใหญ่่น้อยจักเป็นความ ก็หือตกไปในวันนี้
 เคราะห์รถเดินทางมาตามาต้อง (จน) เสียเข้าเสียของ ก็หือตกไปในวันนี้

(บทสวดวิญญูผู้ใหญ่บ้านกรรมการ อาจารย์วัด ล้านวนนายอินเปลี่ยน หาญยุทธ , 18 เมษายน 2544)

จากบทปิดเคราะห์ที่ยกมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าในชีวิตประจำวันแต่ละบุคคลมีเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดสรรพเคราะห์ได้ทั้งสิ้น ดังนั้นคนเราจึงคิดหาพิธีกรรมที่มากำไร ปิดเป่าสรรพเคราะห์เหล่านี้ ซึ่งนอกจากจะแก้ไขโดยการประกอบพิธีสวดวิญญูแล้ว ในบางพื้นที่ยังมีวิธีแก้ไขปิดเป่าเคราะห์ด้วยพิธีกรรมอื่น ๆ เช่น พิธีสืบชาติดา พิธีส่งตัวสวຍ พิธีสะเดาะเคราะห์ พิธีแก้อุปาทว์ อุปัทวเหตุ และพิธีเสียเคราะห์ปิดพื้นในอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์(รัตนารณ วังศิริ, 2542 น. 5)

1.6 บทกวาดโชค

บทกวาดโชคจะมีกล่าวถึงอย่างละเอียดในพิธีสวดวิญญูที่เป็นพิธีใหญ่ได้แก่ พิธีสวดวิญญูนาถ พิธีสวดวิญญูสามเณร พิธีสวดวิญญูคำปาวสาว และพิธีสวดวิญญูผู้ใหญ่บ้านกรรมการ อาจารย์วัด ส่วนพิธีสวดวิญญูขนาดเล็กสำหรับบุคคลทั่วไปจะกล่าวถึงเพียงเล็กน้อยในบทปิดเคราะห์ และขณะประกอบ

พิธีผูกขวัญหรือผูกข้อมือ จะมีกล่าวกวาดโชคงอยู่บ้างการกวาดโชคมีหลายลักษณะ อาจกล่าวกวาดโชคโดยรวมๆ หรืออาจระบุชื่อโชคแต่ละอย่าง ซึ่งโชคที่เอ่ยถึงส่วนใหญ่จะมีความเกี่ยวข้องกับผู้รับการผูกขวัญโดยตรงทั้งในเรื่องส่วนตัว กิจวัตรประจำวัน ตลอดจนหน้าที่การงานอื่น ๆ ตัวอย่างบทกวาดโชคที่นิยมในบทผูกขวัญทั่ว ๆ เช่น

ศรีศรีโชคชัยคัลลาลิศ โชคได้แก้วเกิดกับตน ก็ขอหื้อเข้ามาวันนี้
 โชคอันเป็นมหามงคลอันใหญ่ ก็หื้อเข้ามาวันนี้
 โชคทุกขภัยไริ่ช่วงได้เกิดเป็นดี ก็ขอหื้อ เข้ามาวันนี้
 โชคนอนหลับ ได้เงินคำพอหมื่น ก็ขอหื้อเข้ามาวันนี้
 โชคนอนหลับตื่น ได้เงินพอแสน ก็ขอหื้อเข้ามาวันนี้
 โชคบ่แก่ (ไม่มีลาภ) ไกลคลาคลาดคล้อย ก็ขอหื้อเข้ามาวันนี้
 โชคข้าข้อย (คนรับใช้) เกิดกับคนกับตัว ก็ขอหื้อเข้ามาวันนี้
 โชคชนะผาแบ่ (ปราบชนะ) ข้าเล็กศัตรู (ศัตรู) หม่อมาร ก็ขอหื้อเข้ามาวันนี้
 โชคคิดอันใดสมดังคำมัก (ชอบ) คำพาทะนา (อธิษฐาน) จู๋ (จู๋)
 เชื่องจู่ประการก็ขอหื้อเข้ามาวันนี้ ยามนี้ จิมแต่เดอ

(บทผูกขวัญคู่บ่าวสาว สำนักนายเสนห์ หาญยุทธ, 4 ธันวาคม 2543)

1.7 บทผูกขวัญ

บทผูกขวัญที่ปรากฏในบทผูกขวัญไทลื้ออำเภอปัวส่วนใหญ่มีเนื้อหาคล้ายกันเป็นการผูกขวัญไว้เพื่อไม่ให้ขวัญหนีไปยังที่ต่าง ๆ เช่นไปเที่ยวในป่าไปเที่ยวหากินยังที่อื่น ทั้งเมืองคนและเมืองผีให้กลับมายังเรือนมงคลของตนที่มีแต่ความสุขสบาย ในบทผูกขวัญบางบทจะกล่าวถึงเส้นฝ้ายพระนารายณ์บ้าง เมื่อนำมาผูกขวัญแล้วจะทำให้แคล้วคลาดจากเคราะห์ร้ายต่าง ๆ และมีอายุยืนยาว การผูกขวัญจะเริ่มจากผูกข้อมือซ้าย และตามด้วยการผูกข้อมือขวา

ตัวอย่างเช่น

สัพพะกังวลจุกหื้อได้คลาดแคล้วสัพพะพาริจุกหื้อคลาดกับหาย บัดนี้ผู้ข้าเอาเส้นฝ้ายพระนารายณ์นี้มาแปลง (ผูก) ไว้หื้อขวัญเจ้าแก่นไ้มาอยู่ที่นี่มาก่อนเทอะ

(บทผูกขวัญผู้ใหญ่บ้าน กรรมการ อาจารย์วัด สำนักนายอินเปลี่ยน หาญยุทธ, 18 เมษายน 2544)

การกล่าวอ้างถึงนาคบาทและพระนารายณ์ในบทผูกขวัญ แสดงให้เห็นถึงความเชื่อในการประกอบพิธีผูกขวัญ ว่าเป็นการผสมผสานลัทธิความเชื่อทั้งพุทธ พราหมณ์ และผีเข้าเป็นหนึ่งเดียวกันได้อย่างกลมกลืน นอกจากนี้บทผูกขวัญแต่ละสำนวนสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับบทผูกขวัญไทลื้อได้ทุกประเภท

1.8 บทมอบขวัญ

เมื่อการประกอบพิธีสู่ขวัญเสร็จสิ้นสมบูรณ์แล้วหมอขวัญจะกล่าวมอบขวัญทั้งหมดให้มาอยู่กับผู้รับการสู่ขวัญ บทมอบขวัญเป็นการกล่าวโดยใช้ปฏิภาณของหมอขวัญ ไม่มีบทเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อให้ผู้รับการสู่ขวัญเกิดความมั่นใจยิ่งขึ้นว่าขวัญได้กลับมาอยู่กับเนื้อกับตัวของตนเองแล้ว หมอขวัญบางท่านจะทำการมอบขวัญไว้กับย่าหม้อหนึ่งอีกครั้งหนึ่ง (ดังได้กล่าวมาแล้วในเรื่องโครงสร้างของบทสู่ขวัญสำหรับบุคคล) การกล่าวมอบขวัญให้ย่าหม้อหนึ่งมีปรากฏในพิธีสู่ขวัญคนเจ็บไข้ ซึ่งประกอบพิธีโดยนายสิทธิ์ ลือยศ ความเชื่อเรื่องเจ้าหม้อหนึ่งมีปรากฏในพิธีเรียกขวัญเด็กของคนใดในกรณีที่เด็กไม่สบายถ้าทำพิธีมัดมืออย่างง่าย ๆ แล้วอาการยังไม่ดีขึ้นก็จะทำพิธีที่ใหญ่กว่า คือทำพิธีขอความช่วยเหลือจากเจ้าที่ไฟหรือเจ้าเตาไฟ หม้อหนึ่ง ไหหนึ่ง ซึ่งวิญญาณหรือเจ้าสรรพสิ่งเหล่านี้รู้จักดีว่าจำนวนสมาชิกครอบครัวมีเท่าไร (ชายชื่น คำแดงยอดไผ่, 2537 น.15)

2. เนื้อหาเฉพาะของบทสู่ขวัญบางประเภท

2.1 บทสู่ขวัญนาค

เนื้อหาของบทสู่ขวัญนาคนอกจากจะประกอบด้วยเนื้อหาตามโครงสร้างของบทสู่ขวัญทั้ง 8 บทแล้วยังมีเนื้อหาบทอื่นๆ ที่มีความสำคัญทำให้บทสู่ขวัญนาคมีความไพเราะมีคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์และให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณี การละเล่นต่าง ๆ เช่น

2.1.1 บรรยายความลำบากของทารกขณะอยู่ในครรภ์มารดา เช่น

เมื่อเจ้าเข้ามาตั้งก่อนหัวทิ	ปลิวธาตุแสนที่ลำบากแห่งกาโย
รูปขันโธลูกตน	ทุกข์มากล้นบิบบิยนแดง (ทับ)
เมื่อยามแม่นายมากินของเผ็ดเค็มแลส้มฝาด	
ยินชลาบทั่วกายา	วิญญาณขันโธไหวหวั่น
โศกทุกข์ล้นเพื่อนคอน	เวทนาวอนลำบาก
เป็นทุกข์ยากหัวใจ	ยามเมื่อแม่นายฟั่ง (รีบ) ไปไหน ๆ แลเทียวอย่าง
พำคั่งค้อนคว่าง (ขว้าง) กลางหา	เหมือนดังปาวตกเหวหาด
ปานดังใจจิกขาดหิวลม (ตาลาย)	

(บทสู่ขวัญนาค สำนวนนายวินัย ฑีฆาวงศ์ บ้านเขี้ยว ตำบลศิลาแดง)

เป็นการบรรยายให้ทราบว่าทารกเป็นทารกอยู่ในครรภ์มีความลำบากหากแม่รับประทานอาหารรสจัดก็จะกระทบไปถึงทารกในท้อง ขณะที่แม่ก้าวเดินด้วยความรีบเร่ง ทารกจะรู้สึกแคว้งคว้างเหมือนค้อนถูกขว้างไปในอากาศเหมือนกับตกเหวราวใจจะขาดหน้ามืดตาลายเป็นการให้ข้อคิดว่า การที่จะได้เกิดมาเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์นั้นเป็นสิ่งที่ยากเมื่อเกิดมาแล้วต้องรู้จักรักษาตัวเอง ประพฤติปฏิบัติในทางที่ดีงาม

2.1.2 บทสอนนาค

เจ้าจูงรักษาภายหลังได้ตลอดกับกัมมวาจา	เจ้าจูงอุตสาห์รักษาศีลบัณฑิตบาต
อย่าหือขาดสักเวลา	กันถึงวันอุปโบสถ
หือเจ้าอุตสาห์ส่งพร้อมโบสถ์	มันจึงจักเป็นผลและประโยชน์
จักได้โศค (โปรค) บิตตามาคาแห่งเจ้า	ทั้งเผ่าเชื้อหมู่พงศ์พันธุ์

(บทสู่ขวัญนาค ล้านวนนายวินัย ทีฆาวงศ์ บ้านเฮี้ย ตำบลศิลาแลง)

เป็นการสอนให้นาครักษาศีลปฏิบัติธรรม เพื่อเป็นอานิสสงส์แก่พ่อแม่และญาติมิตร นอกจากนี้ยังมีบทสอนการปฏิบัติตัวของนาค ไม่ให้นาคเที่ยวดูการละเล่นขับฟ้อนต่างๆ ซึ่งถือเป็นการไม่สมควร

2.1.3 กล่าวถึงการแสดงการละเล่นพื้นบ้าน เช่น

เขาหากุมมารีเด็กน้อยน้อย	ราวรุ่นถ้อยสิบปี
มาแต่งตัวดีเป็นดั่งกนิณรีแอ่นฟ้อน	สังคีตย้อนคืนมือ
ขับเสียงลือล้ำร้อง	รับบาทถ้อง (โต้ตอบ) เป็นเพลง
ตีกลองเตงรับด้วย	เขาแต่งสั่วย (เยื้อง) หากราว

(บทสู่ขวัญนาค ล้านวนนายวินัย ทีฆาวงศ์ บ้านเฮี้ย ตำบลศิลาแลง)

เป็นการกล่าวถึงการขับฟ้อน การละเล่น และเครื่องดนตรีประกอบเป็นที่น่าสังเกตว่ามีการกล่าวถึงการขับลือ ที่อาจมีปฏิบัติในชุมชนไทลื้อ อำเภอปัวในอดีต ซึ่งปัจจุบันหาดูไม่ได้แล้ว

2.2 บทสู่ขวัญสามเณร

บทสู่ขวัญสามเณรมีเนื้อหาเฉพาะปรากฏในบทเชษฐาขวัญ คือการกล่าวถึงเครื่องอัฐบริขารซึ่งเป็นเครื่องใช้สำหรับพระสงฆ์ ได้แก่

อุบาสักกะอุบาสักกา	หากตกแต่งดาไว้ทำ
มีทั้งผ้าอกและสังฆา	สบงหนาผืนพิเศษ
มีทั้งผ้าพาดเทศแลกำพล (ผ้าขนสัตว์)	มีทั้งชลิ (ฟูก) และบาตร
ธรรมชาติและบาตรลังกา	หากเป็นเครื่องสำหรับกายาแห่งเจ้า
มีทั้งไม้เท้าและหนังจัมมขัน (แผ่นหนังใช้ปูลาด)	

(บทสู่ขวัญสามเณร ล้านวนนายสิทธิ ลือยศ บ้านเกิด ตำบลวรรณคร)

บทบรรยายเครื่องแต่งกาย เครื่องใช้ของสามเณร มีความแตกต่างจากการบรรยายเครื่องประดับของนาค ที่กล่าวถึงแหวนใส่ก้อย และสายสร้อยใส่คอ อันเป็นเครื่องประดับของพระราชาทั่วไป ตัวอย่างเช่น

แล้วเอาวัดถามาห่อ

มีวิญญะพุงผายแสง

พ้อง (บางคน) ก็แหวนคำแดงมาใส่ก็อวย

บางพ่องก็สายสร้อยมาใส่คอ

ดูงามแท้้นอสะอาด

เป็นดังลูก (จาก) ฟ้ายาจดลงมา

(บทสุขบัญญัติ จำนวนนายวินัย ที่มาวงศ์ บ้านเขี้ยว ตำบลศิลาแดง)

2.3 บทสรุปวิจัยกลุ่มว่าสาว

เนื้อหาเฉพาะของบทบัญญัติคู่บ่าวสาวได้แก่บทสอนคู่บ่าวสาวหรือคู่สามีภรรยา ซึ่งแบ่งได้ดังนี้

2.3.1 บทสอนภรรยาเช่น

ส่วนนายผู้ยิงนั้นน่าตั้งแต่นี้ไปป้ายหน้า

คิดว่านายจักไปบ้านพ่อผัวแม่ผัว

จัก (จะ) ทำเหมือนอยู่เรือนตัวนั้นบได้

ห่อลูกใต้ลิ้นเด็ก (นอนดึก) ลูกเข้า (ตื่นเช้า)

ข้อ ๓๖

อ่านอนนานเกียจร้าน

การย้งบ้านหื้อหมั่นปิดปั้ว (ดูแล)

ทั้งครอบครัวเครื่องใช้

อย่าละ (ปล่อย) ไว้หื้อมัวดำ (สกปรก)

รู้เก็บกำไรไว้เป็นแห่ง (เก็บให้เป็นที่)

รู้จักแต่เงา

(บทพิสูจน์ด้วยตัวสาว จำนวนนายเสนห์ หาญยุทธ, 4 ธันวาคม 2543)

2.3.2 บทสอนสามี่ เช่น

ส่วนอันว่าผู้ขายนั้นนา

จูงตั้งหน้าเป็นสามีกา

ห้องมีใจบูรณาแผ่กว้าง

อย่างใดที่ช่างเมียบแก้วสายศรี

จูงยีนดีขึ้นช่วย

กับนาถน้อยเมียแพง

(บทพิสูจน์คู่บ่าวสาว จำนวนนายเสน่ห์ หาญยุทธ บ้านดินตลก ตำบลศิลาแดง)

2.3.3 บทสอนคู่สามีภรรยาเช่น

ยามเจ้าเข้านอนเจ้าอย่าได้พูดคุยกัน

เพราะว่าฝ่าเรือนเราบังคับหันถี่แจ้ง

มันพาหื้อสะแม้ง (ผัดใจ) ใจพ่อแม่เพิ่มหลับนอน

เมื่อพ่อแม่สั่งสอนเข้าอย่างได้เคียด

อย่าลืมเลียดไว้ในใจ

เจ้าจ๊กไปไหนมาไหนหื้อพ่อพี่น้องชาวบ้าน

เจ้าอย่าได้เป็นคนเกียจคร้านการงาน

เจ้าอย่าได้เป็นคนหาญปากกล้า

คำตอบที่ว่ามึงกู

จูงหมีใจอันดูแลกว้าง

เจ้าอย่าได้มั่งรืตโบราณ

(บทพิสูจน์อยู่บ้านสาว จำนวนนายเสน่ห์ หาญยุทธ บ้านดินตอ ตำบลศิลาแลง)

บทสอนให้คู่บ่าวสาว เป็นการสอนให้รู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเอง สอนแนวทางการปฏิบัติในชีวิตการครองเรือนที่จะทำให้ครอบครัวอยู่อย่างมีความสุข สอนการปรับตัวให้เข้ากับญาติพี่น้องของอีกฝ่ายหนึ่งทั้งนี้ ยังเน้นให้คู่บ่าวสาวยึดถือปฏิบัติตามแบบอย่างจารีตโบราณ ไม่ให้ลบหลู่นอกจากนี้ในบทสวดัญญคู่บ่าวสาวยังแทรกภายิตในเชิงสั่งสอน เช่น

“เจ้าอย่าได้บุบ (ทุบ) หอผี เจ้าอย่าได้ตีหิ้งด้วย”

ในชุมชนไทลื้อจะมีการสร้างหอผีสำหรับเป็นที่อยู่ของผีปู่ย่าเป็นผีบรรพบุรุษ ในแต่ละปีบรรดาลูกหลานที่แยกย้ายครอบครัวไปแล้ว จะกลับมาร่วมชุมนุมทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า เป็นการพบปะรวมญาติพี่น้องตระกูลเดียวกัน มีการประกอบพิธีปีละครั้ง โดยเชื่อว่าการเอาใจใส่เลี้ยงดูผีปู่ย่า จะทำให้ได้รับความคุ้มครอง ให้อยู่เย็นเป็นสุข (รัตนพร เศรษฐกุล, 2538 น. 44) การทุบหอผีจึงเท่ากับเป็นการทำลายความสัมพันธ์ระหว่างญาติพี่น้อง

หิ้งด้วยเป็นที่อยู่ของผีประจำแต่ละครอบครัวทำเป็นหิ้งเล็กๆ ไว้ข้างฝาบ้านเรียกว่าหิ้งผีหรือหิ้งบูชา เมื่อบ่าวสาวจะแต่งงานกันต้องนำดอกไม้เทียนมากพูลใส่กรวยใบตอง ไปไว้ที่หิ้งผีของแต่ละฝ่าย เป็นการบอกกล่าวขอมาศีก่อนจะได้เสียเป็นส่วเมียกันเรียกว่าการ“ไขว้ผี” (รัตนพร เศรษฐกุล, 2538 น. 43) การห้ามไม่ให้ตีหิ้งด้วยจึงหมายถึงไม่ให้ทำผิดผีหรือผิดประเพณีนั่นเอง

“จูงหื้อมีนตากว้างผ่อทางไกล”

เป็นการสอนให้รู้จักมองการณ์ไกลการมองไกลจะรู้ว่ามียะไรอยู่ข้างหน้าถ้ามองใกล้ย่อมทำให้เกิดความผิดพลาดได้มากกว่า (เอกวิทย์ ณ ถลาง , 2544 น. 72)

2.4 บทสวดัญญคนเจ็บไข้

เนื้อหาเฉพาะของบทสวดัญญเจ็บไข้ได้แก่บทมอบขวัญให้ยาหม่องหนึ่งหรือยานางคำ ซึ่งเป็นผีประจำหม่องหนึ่งข้าว ทำหน้าที่เก็บกำขวัญไว้ให้อยู่กับบ้านเรือน ในบทมอบขวัญหมอขวัญจะฝากฝัง ให้ยาหม่องหนึ่งช่วยดูแลรักษาขวัญของคนป่วย ใครมาซื้อฆ้องก็อย่าให้ไป ตัวอย่างเช่น

เออนี้แหละย่านางคำเป็นเจ้า	เก็บเข้ากำขวัญลูกเต้าหลานเหลน
ในหอเฮือน (เรือน) หลังนี้ไว้แล้ว	เป็น (เขา) มาซื้อ อย่าไปขาย
เป็น (เขา) มาขอขาย (เปล่า) อย่าไปหื้อ (อย่าให้)	
อย่าเอาผ้าปกหัว (คลุมศีรษะ) ลงคำ (ทำน้ำ)	อย่าเอาผ้าพาดบ่าลงเฮือน
(ทำไม่รู้ไม่เห็น)	
หื้อมารักษาเข้าขวัญลูกเต้าหลานเหลนในหอเฮือนหลังนี้	
หื้ออยู่ดีมีสุข ปราศจากโรคภัย จ้มเตอะ	

(บทสวดัญญคนเจ็บไข้ ล้านวนนาขลิตธิ์ ลือยศ บ้านเกิด ตำบลวรรณคร)

ความเชื่อเรื่องผีอำมือนึ่งยังปรากฏในบทสวดมนต์ฉบับของอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งเป็นการกล่าวขย่องผีอำมือนึ่งว่า เป็นหมอผีผู้ยิ่งใหญ่ขย่องว่ามีความสามารถมากในการติดตามหาขวัญ และขอให้ช่วยติดตามขวัญคืนมาด้วยผีดังกล่าว มีปรากฏเฉพาะในบทสวดมนต์ฉบับของ (กิตติคุณ พันธ์วิไล, 2527 น. 314) ตัวอย่างเช่น

โอม สิทธิกาน แม่หมอหลวง
 คือว่าแม่มือนึ่ง ย่าจ้างฟุ้งคำผ่อ
 ย่าจ้างล่อเอาเข้า ย่าจ้างเล้าเอาชวน
หื้อย่าเซาะไซ้ เลียบเลิงหาขัง
 สามสิบสองขว่นผู้เกิดปีชวดนี้หน้าหื้อได้
 หื้อย่าเซาะไซ้ตีแยงไป

2.5 บทสวดขวัญข้าว

เนื้อหาของบทสวดขวัญข้าวนอกจากประกอบด้วยเนื้อหาตามโครงสร้างแล้ว ยังมีการกล่าวถึงตำนาน ที่มาของเมล็ดข้าวหรือตำนานแม่โพสพไว้ในตอนต้นของบทสวดขวัญ การแทรกตำนานแม่โพสพ มีปรากฏทั้งในบทสวดขวัญข้าวของชาวไทยเชื้อ และบทสวดขวัญข้าวของชาวไทยวนทั่วไปโดยมีลักษณะเนื้อหาของตำนานคล้ายกันรายละเอียดของเนื้อหาบทสวดขวัญข้าวได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อการจำแนกประเภทของการสวดขวัญ ตัวอย่างบทสวดขวัญข้าวมีดังนี้

สรีสัสสดี สารุเข้าเป็นเจ้า	เกิดที่เกลาบุญหนักเกิดที่ศักดิ์บุญใหญ่
ยังมีไก่อัวหนึ่งชื่อว่าสุริยะมั่งคั่ง	ฟ้าเพ็ง (บำเพ็ญ) บารมีไว้ได้ 9 ล้านปลาย
8 พระองค์	
แล้วจึงลงมาเกิดพระเลิศโลเก	พระยาวิรุฬหกเขจึงมาคิดใจต่อ
ยามเมื่อเจ้าก่อเอาปฐินธิ	จึงเอาคันเข้ามาปลูกไว้
ในที่ใกล้สวนอุทยาน (อุทยาน)	ตามนิทานว่าไว้
เมื่อดเข้าใหญ่ได้ 7 กำ	มีพันธุ์ดำดั่งหมากเต้า (แดงโม)

(บทสวดขวัญข้าว สำนัก นายทองคำ ช่างทอง, 1 ธันวาคม 2543)

6. การสืบทอดบทสวดขวัญ

วิธีการสืบทอดบทสวดขวัญและลักษณะการใช้บทสวดขวัญของหมอขวัญบ้านเกิด บ้านเฮีย และบ้านดินตอก มีทั้งความคล้ายคลึง และข้อแตกต่างกันหลายประการ ต้นฉบับของบทสวดขวัญที่ใช้ประกอบพิธีในบ้านเกิด บ้านเฮีย ส่วนใหญ่เป็นมรดกสืบทอดมาจากอาจารย์สิงห์คำ ลือยศ หมอขวัญ

และอาจารย์วัดรุ่นก่อน โดยหมอขวัญในปัจจุบันได้รับการสืบทอดมาหลายลักษณะ แตกต่างกันไป วิธีการสืบทอดบทสวดขวัญจำแนกได้ ดังนี้

6.1 การสืบทอดโดยการคัดลอกจากต้นฉบับเดิม

ต้นฉบับเดิมของบทสวดขวัญจะเป็นอักษรธรรมภาษาล้านนา บันทึกในพิ้นสา ผู้ที่มีความสนใจจะศึกษาสืบทอดบทสวดขวัญจะไปติดต่อขอยืมต้นฉบับจากหมอขวัญมาคัดลอก โดยทำพิธีขึ้นครูขอแบ่งความรู้ มีขันตั้ง ประคบด้วยดอกไม้ เทียน 4 คู่ เงินปัจจัยแล้วแต่ศรัทธา ซึ่งเชื่อกันว่าถ้ามีขันตั้งขึ้นครูแล้ว จะทำให้จำได้แม่น ใช้เวลาไม่นาน การคัดลอกมาโดยไม่มีขันตั้งแสดงถึงความไม่ค้อยตั้งใจจริง เมื่อเอามาท่องจำจะไม่ค่อยได้ผล ดังนั้นหมอขวัญหลายท่านยังต้องอ่านจากตำราขณะประกอบพิธีจนกระทั่งปัจจุบัน

การคัดลอกบทสวดขวัญจากต้นฉบับเดิมเป็นการคัดลอกลักษณะคำต่อคำ บทสวดขวัญที่ได้จึงมีเนื้อความสมบูรณ์เหมือนต้นฉบับ อักษรวิธีที่ใช้บันทึกยังคงใช้ตามแบบของต้นฉบับ การท่องจำบทสวดขวัญนั้นใช้เวลาช้าเร็วแตกต่างกันไป เมื่อจำเนื้อความได้หมดแล้วต้องไปนั่งฟังการเอื้อนทำนองจากหมอขวัญในพิธีสวดขวัญต่างๆ เพื่อนำมาพัฒนาการใช้บทสวดขวัญของตนเองต่อไป

นอกจากจะให้ยืมต้นฉบับบทสวดขวัญไปคัดลอกแล้ว ในบางกรณีเจ้าของต้นฉบับอาจจะยกต้นฉบับจริงมอบให้หมอขวัญรุ่นต่อไป ดังตัวอย่างกรณีของพ่อหนานสิทธิ ที่ได้รับสืบทอดบทสวดขวัญมาจากพ่อหนานสิงห์คำ เป็นลักษณะการสืบทอดจากพี่น้อง ที่เป็นสมาชิกในครอบครัวเดียวกัน

6.2 เจ้าของต้นฉบับเป็นผู้คัดลอกให้

เมื่อผู้สนใจศึกษาบทสวดขวัญมีความต้องการบทสวดขวัญก็ไปปรึกษาหมอขวัญ ขอให้ท่านช่วยคัดลอกบทสวดขวัญให้ เหตุผลอาจเนื่องจากการอ่าน การเขียนภาษาล้านนายังไม่คล่อง หากนำไปคัดลอกเองจะทำให้เสียเวลา อีกประการหนึ่งเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาต้นฉบับเดิมชำรุดเสียหาย เพราะต้นฉบับบางเล่มมีความเก่าแก่ ต้องใช้ความระมัดระวังในการดูแลรักษา

การให้เจ้าของต้นฉบับเป็นผู้คัดลอกให้นั้นอาจมีค่าขึ้นตั้ง ค่าจ้าง ตามสมควร เพราะผู้คัดลอกต้องใช้เวลาในการเขียน บทสวดขวัญที่ได้มานี้จะมีความเป็นปัจจุบันป็นอยู่บ้างกล่าวคือหมอขวัญอาจแทรกเนื้อหาใหม่ ที่ได้ปรับปรุงเพิ่มเติม ทำให้บทสวดขวัญมีความทันสมัย มีสีสันยิ่งขึ้น ในกรณีที่ผู้สนใจศึกษาบทสวดขวัญอ่านภาษาล้านนาไม่คล่อง หรือไม่ได้เรียนภาษาล้านนามาก่อน ก็สามารถให้เจ้าของต้นฉบับคัดลอกมาเป็นภาษาไทยกลางได้เช่นกัน

6.3 การสืบทอดโดยให้เพื่อนฝูง หรือบุคคลใกล้ชิดคัดลอกมาให้

ในกรณีนี้ ผู้สนใจศึกษาบทสวดขวัญอาจไม่คุ้นเคยกับหมอขวัญ หรือมีภารกิจมาก ไม่สะดวกในการไปติดต่อกับหมอขวัญเจ้าของต้นฉบับโดยตรง บางครั้งตนเองลายมือไม่สวย เขียน

หนังสือไม่เก่ง ก็จะติดต่อเพื่อนๆ หรือบุคคลใกล้ชิดช่วยคัดลอกมาให้ ดังเช่นกรณีของเพื่อน้อยเมืองดี ปริดาวงศ์ หมอขวัญบ้านเอื้อย ศึกษาบทสวดวิทยุตั้งแต่ยังบวชเป็นพระ ได้จ้างให้เพื่อนซึ่งบวชเป็นพระเช่นกันช่วยคัดลอกบทสวดวิทยุจากที่ต่างๆ ให้

บทสวดวิทยุบางประเภทไม่ค่อยมีปรากฏในพื้นที่หมู่บ้านใกล้เคียง แต่ทราบจากบุคคลใกล้ชิดที่ไปทำงานในถิ่นอื่น ได้ยินได้ฟังมาก็ติดต่อให้บุคคลเหล่านั้นช่วยคัดลอกมาให้ บทสวดวิทยุที่ไม่ค่อยมีปรากฏในพื้นที่ได้แก่ บทสวดวิทยุคู่บ่าวสาว และบทสวดวิทยุภาค บทสวดวิทยุบางประเภทหมอขวัญมีต้นฉบับอยู่แล้ว แต่อยากศึกษาเพิ่มเติม เปรียบเทียบสำนวนใหม่ๆ จากต้นฉบับอื่นๆ จึงต้องอาศัยเพื่อนฝูงคนใกล้ชิดในการคัดลอก

6.4 การสืบทอดทางมุขปาฐะ

การสืบทอดทางมุขปาฐะเป็นการศึกษาบทสวดวิทยุโดยอาศัยความจำเป็นหลักผู้ศึกษาต้องเป็นผู้ที่มีความจำดี เป็นลักษณะความสามารถเฉพาะตัว จากการศึกษาประวัติ ภูมิหลังของหมอขวัญทั้ง 10 ท่าน มีพ่อหวัน มูลคำ ท่านเดียวที่ได้บทสวดวิทยุบางประเภทมาจากการฟังแล้วจำมาท่อง

พ่อหวัน เรียนจบแค่ชั้น ป.2 อ่านหนังสือภาษาไทยได้บ้าง แต่ไม่คล่อง ไม่ได้บวชเรียน จึงไม่มีความรู้ทางภาษาล้านนา อ่านพิสดารไม่ได้ สืบทอดบทสวดวิทยุมาจากเพื่อน้อยจันทร์ โดยเพื่อน้อยจันทร์เป็นผู้จดคำสวดวิทยุมาให้ซึ่งอ่านได้บ้าง บางคำก็อ่านไม่ได้ ต้องอาศัยความจำเป็นหลัก บทสวดวิทยุที่ไม่ได้ศึกษาจากตำราเลย คือ บทสวดวิทยุควาย

พ่อหวันจำบทสวดวิทยุควายมาจากบ้านดินตอกเมื่อครั้งไปเที่ยวไปเห็นพิธีสวดวิทยุควายที่บ้านพ่อกำนันธวัช กำนันคนเก่า จึงตั้งใจนั่งฟังเนื้อความคำสวดวิทยุไว้ แล้วจดจำไว้เดินท่องมาตลอดเส้นทางกลับบ้าน เมื่อกลับมาถึงบ้านเกิดก็จำได้ขึ้นใจ นำมาสวดวิทยุควายของตนเองได้ และให้มาจนถึงปัจจุบัน

บทสวดวิทยุประเภทต่างๆ ได้รับการสืบทอดผ่านมาหลายวิธีการ กระจายอยู่ตามหมอขวัญแต่ละท่าน ง่ายแก่การศึกษาค้นคว้า หมอขวัญสามารถใช้บทสวดวิทยุเหล่านี้ร่วมกันได้โดยสะดวก

7. การปรับเปลี่ยนเนื้อหาของบทสวดวิทยุ

ลักษณะการสืบทอดบทสวดวิทยุในชุมชนไทลื้อนิยมสืบทอดโดยการคัดลอกจากต้นฉบับเดิมซึ่งทำได้หลายวิธี หมอขวัญบางท่านสืบทอดโดยทางมุขปาฐะและหมอขวัญส่วนใหญ่มีการศึกษาแลกเปลี่ยนบทสวดวิทยุซึ่งกันและกันในการประกอบพิธีสวดวิทยุแต่ละครั้งหมอขวัญยังได้ปรับประยุกต์บทสวดวิทยุให้มีความสมบูรณ์เหมาะสมกับแต่ละพิธีกรรมดังต่อไปนี้

7.1 การเพิ่มขั้นตอนที่ขาดหายไป

เนื้อหาของบทสู่ขวัญประเภทลายลักษณ์ขั้นตอนที่ไม่ค่อยมีการบันทึกไว้ในบทสู่ขวัญส่วนใหญ่ได้แก่ขั้นตอนของบทปิดเคราะห์ บทกวาดโชค บทผูกขวัญ และบทมอบขวัญ ทั้งนี้เนื่องจากบทปิดเคราะห์ บทกวาดโชคและบทผูกขวัญหรือผูกแขนของบทสู่ขวัญไทลื้อแต่ละสำนวนนั้นสามารถใช้ได้กับบทสู่ขวัญอื่นๆ ได้ทุกประเภท เพราะมีรายละเอียดของเนื้อหาคล้ายคลึงกัน เมื่อหมอขวัญเรียนรู้บทสู่ขวัญสำนวนใดสำนวนหนึ่งจนคล่องแคล่วชำนาญแล้ว สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับบทสู่ขวัญสำนวนอื่นๆ ต่อไปได้ บทมอบขวัญหรือมอบขวัญให้เจ้าของขวัญไม่นิยมบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ เนื่องจากต้องมีการระบุชื่อเจ้าของขวัญและรายละเอียด สาเหตุของการประกอบพิธีสู่ขวัญว่าประกอบพิธีในโอกาสใด ซึ่งหมอขวัญจะต้องใช้ปฏิภาณไหวพริบของตัวเองในการเรียบเรียงความคิดถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูดด้วยท่วงทำนองของบทสู่ขวัญ ดังนั้นเนื้อหาของบทมอบขวัญที่ใช้ประกอบพิธีสู่ขวัญแต่ละครั้งจึงมีความแตกต่างกัน ทำให้ไม่สามารถบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรตายตัวได้ ในการประกอบพิธีสู่ขวัญในสถานการณ์จริงหมอขวัญจึงจำเป็นต้องเพิ่มเติมขั้นตอนเหล่านี้ลงไปด้วย เพื่อให้การประกอบพิธีสู่ขวัญมีความสมบูรณ์เกิดความเป็นสิริมงคล

7.2 การตัดหรือลดขั้นตอนที่ยึดถือไม่จำเป็นออกตามสถานการณ์

ในการประกอบพิธีสู่ขวัญแต่ละครั้ง ถ้าไม่มีเหตุการณ์บังคับไม่มีความจำเป็นเร่งด่วน หมอขวัญย่อมประกอบพิธีให้ครบถ้วนสมบูรณ์ทุกขั้นตอน เพื่อให้เกิดความประทับใจเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของขวัญและผู้เข้าร่วมพิธีทุกคน แต่ในบางกรณีหมอขวัญต้องตัดเนื้อหาหรือลดขั้นตอนบางอย่างลงเพื่อความเหมาะสม หมอขวัญต้องใช้วิจารณญาณปรับเปลี่ยนขั้นตอนไปตามสถานการณ์ เช่นในกรณีที่ต้องผูกแขนให้ผู้รับการสู่ขวัญหลายคน หมอขวัญจึงต้องใช้บทผูกแขนจากบทสู่ขวัญสำนวนอื่นๆ มาประยุกต์ใช้ร่วมกันเพื่อให้เกิดความหลากหลายไม่จำเจ เป็นการแสดงถึงภูมิความรู้ของหมอขวัญได้อีกทางหนึ่ง นอกจากนี้การใช้ภาษาของหมอขวัญก็เป็นสิ่งจำเป็นการเลือกใช้ภาษาให้เหมาะสมนั้น ในการประกอบพิธีสู่ขวัญบางครั้งผู้รับการสู่ขวัญเป็นบุคคลที่มาจากถิ่นอื่นไม่ใช่ชาวไทลื้อโดยตรง เช่นพิธีสู่ขวัญคู่บ่าวสาว บางครั้งเจ้าบ่าวเป็นคนภาคกลางไม่ค่อยเข้าใจภาษาสำเนียงไทลื้อ หมอขวัญจะต้องปรับเปลี่ยนการใช้ภาษาให้ฟังเข้าใจได้ง่ายขึ้น โดยจะใช้ภาษาพูดสำเนียงไทยเหนือทั่วไป เพราะสื่อความเข้าใจได้ง่ายกว่าภาษาลื้อ ทั้งนี้เพราะในบทสู่ขวัญจะมีการสั่งสอนการวางตัว การประพฤติปฏิบัติของคู่สมรสที่ทั้งคู่ต้องรับฟังเอาไว้ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติต่อไปในอนาคตอันใกล้